

AKADEMİ MECMÛASI

Sâmiha AYVERDİ

Halil AÇIKGÖZ

Murat AŞICI

Sait BAŞER

Hayri BİLECİK

Şefik CAN

Memduh CUMHUR

Mehmet DEMİRCİ

Talip KÜÇÜKCAN

İskender PALA

Kâzım YETİŞ

YIL: 20

TEMMUZ 1991

SAYI: 3

AKADEMİ MECMUASI

YIL: 20 TEMMUZ 1991 SAYI: 3

KUBBEALTI AKADEMİ MECMUASI, üç ayda bir çıkar,
akademik mecmûadır.

Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı adına sâhibi:
İlhan AYVERDİ

Yazı İşleri Müdürü:
Sait BAŞER

1991 yılı abone bedeli 40.000 TL.'dir. Dış ülkelerden bázıların abone bedelleri ise, posta ücretleri dâhil; Almanya için 18 Alman Markı; A.B.D. için: 31 A.B.D. Doları; Fransa için: 91 Fransız Frangı; İngiltere için: 9 Sterlin ve Suudi Arabistan için de: 67 S. Arabistan Riyali'dir. (*Abonelerin değışen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur*). İlan ve reklâm, millî kültürümüze hizmet eden müesseler'den alınır.

Yazı işleri için haberleşme adresi: Yeniçeriler Cad. Nu. 43, Bâyezid-İSTANBUL. Tel: 516 63 87. Abone ücretlerinizi Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı'nın **337056** numaralı Posta Çeki hesabına yatırabilirsiniz. Abone işleri için, Peykhâne Sk. Nu. 3 Çemberlitaş-İSTANBUL adresine başvurunuz. Tel: 516 23 56.

Basıldığı Yer: KOŞ GRAFİK, Tel:

--İstanbul

İÇİNDEKİLER

Âkıbetlerini Bekleyenler	Sâmiha Ayverdi	5
Yûnus Emre	Hayri Bilecik	8
İssız Şehir (Şiir)	Memduh Cumhur	20
Yûnus Emre'de Aşkın Dinamizmi	Doç. Dr. Mehmet Demirci	21
Yûnus'un Dostu	Murat Aşıcı	27
Tataristan Türk Şiirinde Hoca Ahmed Yesevî'nin Yeri Üzerine Dr. Elfine Sibgatullina ile Sohbet	Halil Açıkgöz	34
Rindâne Gazel	Dr. İskender Pala	41
Saâdet Perisi	Doç. Dr. Kâzım Yetiş	51
Eşyâya Dost muyuz?	Sait Başer	53
Mevlânâ ve Alevîlik	Şefik Can	60
Çağdaş Münevverlerin Kur'an Araştırmaları ve Milletlerarası Kur'ân'ı Kerim Sempozyumu Üzerine Notlar	Talip Küçükcan	69

Kubbealtı Akademi Mecmûası, 4.10.1976 da Millî Eğitim Ba-
kanlığı tarafından alınan karar mucibince 8.11.1976 târihli Teb-
liğler Dergisi'nde, 660-10290 sayı ve 11664 genelge numarasıyla
tavsiye edilmiştir.

ÂKİBETLERİNİ BEKLEYENLER

Sâmiha AYVERDİ

Bir yandan savaşlar, bir yandan seylap ve zelzeleler gibi tabiî âfetler, ülkelerin haritasında derin değişikliklerle, âdetâ köşe kapmaca oynamıştır. Öyle ki, filân ülkenin sahil kıyısı, falanın hudûdu arasına girmiş falanın dağı bayırı, komşusu olan memleketin malı sayılarak yazılıp çizilmiştir. İşte bu neticeyi elde edebilmek için kavgalar edilmiş, insanlar ölmüş, hanlar hânumanlar söndürülmüştür. Ancak bir ülkenin malı iken ötekinin malı olan toprak parçaları, istese de istemese de, ağzını açıp: "**Hayır, ben eski sâhilerimden hoşnudum, başkalarına gitmek istemiyorum!**" diyemediği için, kim kuvvetle çekmek imkânına sâhip ise onun elinde kalıvermiştir.

İşte asırlarca Türk'ün hudutları içinde refah ve sürur ile yaşamış bir **Irak** bulunuyor ki, eski asırlarda görmüş bulunduğu çile ve kahrırları unutturmuş yeni efendisinden hoşnut olmamakla berâber, bu değişikliğe sesini çıkaramamıştır. Öyle ki, Türk idâresi içinde çocuğu, genci, yaşlısı ile geniş bir nefes alırken, el değiştirerek, yeniden kahrın, azap ve ızdırabın sahnelendiği bir açmaz yola düşüvermiştir. Hem de kimler tarafından, diyecek olursak kendi kanından, dilinden, soyundan olan güçler tarafından demek yerinde olur.

* * *

Ülkeler arasında, bu köşe kapmaca devam ederken, şehirler arasında da bir başka göç, hiç de eksik olmamıştır. Öyle ki, bir zamanlar İstanbul şehrinin müstesnâ semtleri, gün gelmiş harâbezâr olmuş, içlerinde

rengârenk çiçekler açan bahçeleri, üstlerinde ot bitmeyecek birer yangın yeri olarak artık adı dahî anılmaz, gözden düşmüş semtler hâline gelmiştir.

Bir zamanlar devlet adamlarının ve ilmiye mensuplarının rağbet ettikleri **Fâtih** semti, günler sürmüş yangınlardan sonra, ateşten artakalmış, yarısı devrilmiş bacalar ve koskoca mâlikânelerin dört köşesinden geriye kalmış tek duvar, ve külhanı ve çatısı çökerek sâdece bir enkaz yığını haline gelmiştir. Bütün bunlar, **Çarşamba** caddesinin sürüp giden acıklı manzarasıdır.

Bir de tam **Fâtih** Medreseleri'nin karşısında ve **Fevzi Paşa** caddesi'nin başladığı yerde, **Kâmil Paşa konağı** vardı binânın ön kısmındaki bahçesi öyle büyük ve ağaçları öyle ulu idi ki caddeden konağı görmenin imkânı olmadığından, orada bir devlet adamının konağı olduğunu bilsek de, görmeden geçer giderdik. Ama zaman oldu, o binâ satıldı mı, yıkıldı mı, ne oldu ise oldu ki arsasında koca bir mahalle türeyiverdi.

Belki yarım asırdan da evvel, bir **Kırk Çeşme** vardı, şimdi yok. Gene **Şehzâdebaşı** ile **Aksaray** arasında bir **Karagöz Mahallesi** vardı, şimdi o da mevcut değil. **Ağa Yokuşu** denen semtteki şâhâne konağın yerinde ise yeller esmekte.

Küçük bir çocuk iken, amcamızın kızlarının, ana tarafından akrabâsı olan **Kâzım Bey**'in kızı bu konakta evlenmiş ve biz de âilece bu düğüne dâvetli olarak iştirak etmiştik. Âile varlıklı olmasına rağmen, kızın üstünde aşırı mücevher bulunmuyordu. Yalnız parmağında oldukça kalın bir altın yüzük vardı ki bunu **nişan halkası** olduğunu ilk defâ orada görmüş-tüm.

Kızın annesi **Nazlı Hanım**, son derece terbiyeli, nâzik ve cana yakın bir hanımdı. İkinci **Sultan Mahmud**'un kızı **Âdile Sultan**'ın evlâtlığı olan bu iyi yetişmiş kızı, gerçekten sultanlığa lâıyk bir kadın olan **Âdile Sultan**, tek evlâdı olan kızının vefâtı üzerine dâmâdı ile evlendirmek gibi âlicenapca bir harekette bulunmuştu. Fakat aradan seneler geçip sultânın dâmâdı vefât edince, bu defâ da asil bir âilenin oğlu olan **Nâzım Bey**'le nikahlanmış, işte bu evlilikten doğan iki oğlandan sonra kızı **Nâhîde** dünyâya gelip evlenme çağına girince, bir diş tabîbi ile kızın düğünü bu konakta yapılmıştı.

* * *

Bir gecede gene burada, kapısında, susam helvası satan zenci bir kadının oturduğu **Kırk Çeşme Hamamı** mevcuttu ki çarşı hamamlarına gitmek âdetimiz olmadığı için bu hamamın içini hiç görmüş değilim. Yalnız, hayâtımız içinde zencilere hem muhabbet hem yakınlık göstermiş olmamıza rağmen, bu simsiyah kadından âdetâ ürktüğümü, bu günkü gibi hatırlamakta bulunuyorum.

Yerinden yurdundan çalınıp bir eşyâ gibi elden ele satılarak kapı kapı dolaştırılan bu zavallı insanlar, âkıbet ekmek parası için hamam kapıları önünde satıcılık yapmalı mıydı?

Türk cemiyeti insanlara bu gibi gaddarca bir muameleyi hemen hiç revâ görmediği hâlde demek ki arada bir an'aneye ters düşen işlerin de olması mümkün bulunuyordu.

Zavallı zenci kadın, kış demez yaz demez hamamın kapısında susam helvası satardı ki her hâlde onu yapmak da gene ustaca becerilmiş işlerden olmalıydı.

* * *

Nerede eski Şehzâdebaşı? Gerçi adı mevcut, ama şahsiyeti nâmevcut... Yakın zamanlara kadar, konakları, konak yavrusu denen binâlarla el ele olan bu anlı şanlı semtin caddesindeki, çayhâneler, birer toplantı yeri sayılabilecek berber dükkânları, dostluk ve muhabbet köşeleri olan kıraathâneler, tiyatrolar, Tatyos'un saz takımları hattâ Tanbûrî Cemil Bey'in bile iltifat ettiği, saygı duyulan ve aranan seçme san'at köşeleri, onları alâka ve iltifatlara boğan dinleyicileri barındıran seviyeli yerlerdi.

Ne çâre ki sazdan sözden nasip almış bu kütlelerle dolup taşmış Şehzâdebaşı, artık şehrin târihine mâl olmuş bu müstesnâ semt, suyu çekilmiş değirmenler misâli, bir devrin kültürünü öğütecek çarklarını kaybetmiş bulunmaktadır.

Gene Şehzâdebaşı caddesi, pâdişahların cülûslarından evvel, Konya Çelebisi tarafından "Kılıç Kuşanma" merâsimi için Eyüp Sultan'a gitmek üzere seçilmiş bir güzergâh olarak, uzun zaman o merâsimlere geçit yeri olmuştur.

Amma meyvelerini vererek yorgun düşmüş bir ağaç gibi, Şehzâdebaşı da çevresindekilere vereceğini vermiş, söyleyeceğini söylemiş ve nihâyet kış mevsiminin haşin rüzgârları ile yapraklarını da döke-rek varlığından, dirliğinden soyularak kupkuru kalakalmıştır.

YÛNUS EMRE*

Hayri BİLECİK

Büyük mütefekkir Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin de dediği gibi Yûnus Emre: "Ezel anasından ölmek üzere doğan bahtiyarlardandır."¹

Anadolu'nun paylaşılamaz olduğu ve memleketin dört bucağında kendisine makam düzdüğü bu yüce velînin büyüklüğünden kimsenin şüphesi yok. Şu hâlde bize düşen; ona methiyeler düzmek değil, bu büyük insanı en doğru biçimde tanımak ve rehberliğinden yeterince faydalanmak olmalıdır.

Evet, ama o, çok gerilerde kaldı, diyemeyiz! Zîra bilim ve teknoloji-de Yûnus'un yaşadığı asırdan çok ilerde bulunmamızın, insânî ve içtimâî yönden de aynı üstünlüğü sağladığımıza delil olamayacağını kat'iyetle biliyoruz.

Onun yaşadığı 13. Asır Anadolu'su'nca Selçuklu Türklüğü Moğol istilâ orduları önünde çâresiz, şaşkın ve muztarıptı. Çok şükür bugün Moğol istilâsına mâruz değiliz. Ama, Onu aratmayacak bir kültür istilâsı önünde bocalamakta olduğumuz inkar edilebilir mi?

* Bu makâle 7.12.1990 târihinde Kubbealtı'nda verilen konferansın metnidir.

1 Sâmiha Ayverdi, Abide Şahsiyetler, s. 47 ve 61

O sırada kütlenin içinde bulunduğu şaşkınlık ve huzursuzluk Kalendarîlik, Hayderîlik, Kızılbaşlık v.b. Batınî karakterli pekçok menfî cereyanın gelişmesine müsâit bir zemin hazırlıyordu. Öyle ki bu cereyanlar; bir taraftan sâde ve yalnız insanı bir gruba mal olmanın yalancı huzûruyla aldattırken diğer taraftan; dînî kayıt ve mükellefiyetlere boş verip tehlikeli bir hürriyet vaad etmesi sebebiyle hızla yayılıyor, dolayısıyla de kütlenin îman bağlarını koparıyordu.

Zamânımızda da dînî, felsefî, içtimâî, iktisâdî her sâhada hızla yayılan menfî cereyanlar var. Bunların birlik ve berâberliğimizi nasıl sarstığını söylemeyi dahî zâid addediyorum.

Kısaca; insanın insanlığı ile ilgili mes'eleler her devirde aynı. Zîra ümitler, korkular, ihtiraslar, kinler, nefretler, benlik ve bencillikler her devir insanında mevcut...

Acaba bu karanlık tablonun hiç mi aydınlık tarafı yok! Elbette var. Bakınız, bu konuda büyük mütefekkir Sâmiha Ayverdi bizlere nasıl ışık tutuyor:

"İhtilaller, çözümlüşler ve dağılışlar yeni bir terkîbin müjdecisi demektir. Yeter ki, cemiyetin bozulmuş düzenini kendi dört başı mâmur düzeninin potasında, yeni baştan kaynatıp bir yeni nizam ve âhenge îsal edecek kudrette, gerçek rehberler zuhûr etsin. Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez kavline göre, kütlelerin de başı darda kalıp ölüm-dirim çârelerini şiddetle arar oldukları ihtiyaç anları, işte o mürebbî ve büyük insanların zuhûruna âdeta tabiatın bir zorlaması, bir gizli talebi ve cevâbı demek olur.

Böylece Yûnus'un yaşadığı topraklar ve yaşadığı devir, devlet ve cemiyet hayâtının bulanık ve karışık olduğu kadar, ihlâslı ve kararlı bir kurtarıcıyı şiddetle beklediği bir devirdi de.

Nitekim zamânın ve mekânın bu gizli talebi müşahhaslaşarak mukadderat ufkundan güneş gibi doğmakta gecikmeden ve çökmek üzere olan bir imparatorluğun köhne sînesi, bir taraftan Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, diğer taraftan Yûnus Emre gibi iki erişilmez şâhikanın zuhûruna şâhit oldu."²

* * *

2 Sâmiha Ayverdi, Abide Şahsiyetler, s. 47 ve 61

Yûnus ne yaptı, nasıl yaptı da böylesine bir rehberliğin zirvesine yükselebildi?

Hikâyesi mâlûmunuzdur:

Orta Anadolu'da kıtlık vardır. Dara düşen Yûnus, Hacı Bektaş Velî'den yardım istemek üzere bir miktar alıç alıp huzûra çıkar.

Büyük velî ona: "**Buğday mı istersin, yoksa Erenler himmetini mi?**" diye sorunca, Yûnus çektiği sıkıntıları düşünüp: "**Buğday isterim**" deyiverir. Ama bir süre sonra hatâsını anlayıp da "**Himmet**" dileyince, yine boş çevirilmez ve Tapduk Emre'ye emânet edilir. Ve böylece rençber Yûnus, derviş Yûnusluğa ilk adımını atmış olur.

Bize düşen de onu örnek almak değil mi? O halde yapılacak ilk iş; **Tanzîmat**'tan beri peşine düştüğümüz "**Buğday**" derdiyle, yâni bütün millî ve mânevî değerlerimize sırt çevirerek, sâdece iktisâdî kalkınma hevesiyle, nereden nereye geldiğimizi dikkatlice hesaplamaktan başka ne olabilir! Neler kazandık, neler kaybettik? Ve daha çok buğday arzûsuyla eline, eteğine yapıştığımız **Batı** ile nereye doğru gidiyoruz?..

Şuurluca yapılacak böyle bir hesaplama, himmete; Yûnusların himâyesine ve rehberliğine ne kadar muhtaç olduğumuzu açıkça gösterecektir. Yeter ki, hesâbı doğru yapalım.

Buğday, yâni iktisâdî kalkınma olmasın mı? Elbette olsun, ama himmetle berâber...

Açıkça görülüyor ki, Yûnus'u ölmezler arasına katan ilk sır, kendisiyle hesaplaşıp bir rehber ve onun terbiyesine muhtaç olduğunu fark etmesiydi.

Hepimiz Yûnus olalım, demiyorum. Bu bir nasip işi. Ama onun yaptığı gibi kendimizi, Mevlânâların, Hacı Bektaş Velîlerin ölçüleriyle bir değerlendirelim: Biz kimiz? Nereden geldik? Niçin geldik? Nereye gideceğiz? Bu sorulara müşterek cevaplarımız yoksa birlik ve berâberlikten bahsedilebilir mi!

İşte Yûnus asırlar öncesinden bu suallerin cevaplarını bilen bir insan olarak bilgi çağına geçmeye hazırlanan bizlere soruyor ve açıkça îkaz ediyor:

İlim, ilim bilmektir.

İlim kendin bilmektir.

Sen kendini bilmezsin

Ya nice okumaktır!

Okumayalım mı? Ne münâsebet! Elbette okuyalım, öğrenelim, ilerleyelim; ama kendimizi de bilelim! Aksi hâlde insanı tanımak insânî yaşayışı ve insânî gelişmeyi gerçekleştirmek nasıl mümkün olur!

Kur'an-ı Kerim'de esas îtibâriyle, **üç insan seviyesinden** bahsediliyor:

İlk seviyenin sâhipleri, eşref-i mahlûkat olanlar: **Nebîler, vefîler, yüce insanlar..** Esâsen Arapça'da İNSAN kelimesinin kökü ÜNS, yâni ünsiyet, ülfet olduğuna göre bunlara; gönlünde Allah'ı bulan ve onunla ünsiyet, ülfet eden insanlar, diyebiliriz. Elbetteki Yûnus da onlardan biri. Bakınız ne diyor:

**Beni, bende seyrederken, acep sırra erdim ahî
Bir siz dahi sizde görün, dostu bende gördüm ahî**

* * *

**Bende baktım, bende gördüm, benim ile bir olanı
Sûretime cân olanı kimidüğün, bildim ahî**

* * *

**Beni bende demen, bende değilem
Bir ben vardır bende, benden içeru**

Bu mısralar Allah'ın kuluna şah damarından daha yakın olduğunu³ bildiren Âyet-i Kerîme ve "Ancak mü'min kulumun gönlüne sığarım" meâlindeki Hadis-i Kudsî'nin insânî zirvede idrak edilişinden başka ne olabilir!

İkinci seviyenin insanı: Pekçok âyette NÂS diye isimlendirilen "Beşer" grubu. İyiliği de kötülüğü de olan ama iyiliği kötülüğünden fazla insanlar. Atalarımız: "Beşer şaşar" diyerek bu grubu ne güzel teşhis etmişler. Bu seviyedekilere, Yûnus'un "Buğday"la "Himmet" arasında bocaladığı devrenin insanı diyebiliriz.

Üçüncü grup için ise Kur'an-ı Kerim: "Onlar hayvanlar gibidir. Hattâ daha aşağıdırlar"⁴ buyuruyor. Ve aynı âyette bu tip insanı: "Kalpleri vardır, idrak etmezler; gözleri vardır, görmezler; kulakları vardır, işitmezler" şeklinde tavsif ediyor.

Başka bir ifâdeyle, sâdece buğday derdinde olup himmetle hiçbir

3 Kâf 16

4 Âraf 179

alâkası olmayanlar, hayâtı yalnızca maddeden ibâret görenler...

Yûnus onlar için biraz da acırcasına:

Mal sâhibi, mülk sâhibi

Hani bunun ilk sâhibi

Mal da yalan, mülk de yalan

Var biraz da sen oyalan.

demektedir.

İyi ama, Allah bile kullarının birbirinden böylesine farklı olduğunu söylerken Yûnus neden:

Yetmiş iki millete bir göz ile bakmayan

Halka müderris olsa hakîkatte âsîdir.

demiş.

Nitekim: "**Yûnus Hümanist idi, insanlar arasındaki eşitliğe inanıyordu**", diyenler bu ve benzeri mısraları delil göstermektedirler.

Onun bu sözlerini böyle sathîce yorumlamak; çalışanla çalışmayanı, akıllı ile akılsızı, Fâtih'le Neron'u bir tutmak olur ki, Yûnus'a iftirâdır. Zîra Yûnus'un Hümanizm'i İslâmiyet hudutları dışına çıkmamıştı. O, yetmiş iki millete bir göz ile bakıyordu. Çünkü her varlıkta Cenâb-ı Hakk'ı müşâhede edecek bir gönül gözüne sâhipti. Böyle görmese:

Yûnus Emre gözün aç bak

İki cihan doludur Hak

diyebilir miydi!

Ayrıca **bir göz ile bakmak**: Kimseye adâletsizlik etmemek, herkese hakkını vermek, hak ettiği muâmeleyi yapıp zulmetmemek mânâsına da gelir. Ama aslâ insanları, sayıları eşitler gibi eşitlemek mânâsına gelmez.

Şüphesiz Yûnus'u çok yücelere çıkaran en mühim husûsiyeti; aşk seviyesindeki îmânı idi. Ancak o, îmânını ve hür tefekkürünü kuru bir felsefe, nazarî ve kitâbî bilgiler olmaktan kurtarıp günlük ve pratik hayâta uygulayarak, kütleye bizzat yaşayışı ile örnek olmuş, îmânını amel (aksiyon) hâline dönüştürmüştür. İşte bundan dolayıdır ki, kimse onun için: "**Dediğini yap, gittiği yoldan gitme!**" diyememiştir.

Fakat hemen belirtmeliyim ki, Yûnus'un hür tefekkür ve îmânının, birçoklarının zannettiği gibi, İslâm Şerîati'ni küçümseyen ve gerçek îmânı sulandıran Bâtınî karakterli inanış ve düşüncülerle hiçbir alâkası yoktur. Zîra neresinden bakılırsa bakılsın Yûnus Emre, bütünüyle İslâm'a gönül

vermiş bir TEVHÎD ERİ idi.

Nitekim, Allah'a olan büyük sevgisi yanında Resûlullah'a olan bağlılık ve hayranlığını pekçok şiirinde dile getirdiğini biliyoruz. İşte onlardan birkaç mısra:

Canım kurban olsun senin yoluna
Adı güzel, kendi güzel Muhammed
Şefâat eylesin kemter kuluna
Adı güzel, kendi güzel Muhammed.

* * *

Arayı arayı bulsam izini
İzinin tozuna sürsem yüzümü
Hak nasîb eylese görsem yüzünü
Yâ Muhammed cânım arzular seni.

* * *

Hak onu övdü yarattı, sevdi Habîbim didi
Yir yüzünde cümle çiçek Mustafa'nın teridür.

Bu yüce muhabbetle birlikte o, Hz. Muhammed'in getirdiği İslâm Şerfetine de samîmiyetle sarılmıştı. Bunu:

Gündüz olalım sâim, gece olalım kâim
Allah diyelim dâim, Allah görelim neyler.

* * *

Müslümanım diyen kişi
Şartı nedir bilse gerek
Tanrının buyruğun tutup
Beş vakit namaz kılsa gerek

mısralarında görüldüğü gibi, şiirleri içine de bol bol serpiştirmiştir.

* * *

Yûnus İslâm'a bağlı idi. Evet ama bizler İslâm'dan ne anlıyoruz? Acaba bir Tevhid dîni olan ve Hz. Peygamber'in sünneti ile yaşanır hâle gelen İslâm dîninden yeterince haberdar mıyız?

Bu suallerin cevaplarını onun hayat felsefesinden faydalananarak her müslümanın bildiği Kelime-i Tevhîd'in ilk cümlesinde arayalım:

Tevhîd: Allah'ı birlemek ve onun bir olduğunu kalben tasdik etmek demektir. Fakat "Bir" ne demek? Allah nasıl birdir? İslâm bu birliği, Kelime-i Tevhid diye bildiğimiz "Lâ ilâhe illallah Muhammedün-

resûlullah" söyleyişinde ifâde ediyor. İlk cümleye bakalım:

Lâ ilâhe illallah: "Allah'dan başka ilâh (tanrı) yoktur" demek. Ancak bunu söyleyivermek yeterli mi? Bu inanç kalp ile tasdik edilip günlük hayâta tatbik edilmezse îman olur mu? Biraz daha açalım:

İlâh: Kendisine tapınılan ibâdet, yâni kulluk edilen, kayıtsız şartsız itâat olunan, mâbut, tanrı demektir. Ve tevhid akîdesine göre Allah'dan başka tanrı yoktur. Cenâb-ı Hak bu temel akîdeye dikkatimizi çekerek: "Ey Muhammed hevâ ve hevesini ilâh edinen, bilgisi olduğu hâlde Allah'ın şaşırttığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünü perdelediği kimseyi görnün mü? Onu Allah'dan başka kim doğru yola erİştirebilir?.."5 buyuruyor ve bilgili de olsa hevâ-hevesini ilâh edinenlerin bulunduğunu, bulunabileceğini haber veriyor.

Şu hâlde Şer'î mânâda TEVHÎD, yâhut onun sözle ifâdesi olan LÂ İLÂHE İLLALLAH "Allah'dan başka ilâh yoktur" demenin anlamı; Allah'ı bir tanımak, bunun içinde; hevâ, heves ve ihtirasları ilâh edinmemek, putlaştırmamak, nefse boyun eğmeyip benlikten sıyrılmak, başka bir ifâdeyle, hiçbir şeyin sevgisini Allah sevgisi üstüne çıkarmamaktadır.

Bu mânâda verilecek mücâdele Hz. Peygamber'in söyleyişiyle Cihâd-ı Ekber'dir. İşte bu büyük cihâd kazananları, yâni nefislerini yenip Allah sevgisini her şeyin üstünde tutanları Cenâb-ı Hak şöyle haber veriyor:

"Mü'minlerin Allah'a karşı pek şiddetli bir sevgisi vardır"6 Şiddetli sevgi "Aşk" diye tefsir edilmiştir. Yâni mü'minler Allah'a âşıktır ve Allah sevgisi, Allah aşkı, mü'min olmanın gereğidir.

Yine bu seviyenin insanları için Kur'an-ı Kerim'de: "Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler"7 buyuruluyor. Şüphesiz Yûnus, bu mânâdaki Tevhîd'in ve Allah aşkının doruğuna ulaşan îman erlerinden biriydi. Eğer böylesine âşık olmasaydı:

**Aşkın aldı benden beni, bana seni gerek seni
Ben yanarım dünü günü, bana seni gerek seni**

Ne varlığa sevinirim, ne yokluğa yerinirim

5 Câsiye 23

6 Bakara 165

7 Mâide 54

**Aşkın ile avunurum, bana seni gerek seni
diyebilir miydi!**

* * *

Hız. Peygamber Mekke'yi fethedince oranın bir tevhid diyârı hâline gelmesi için mübârek beldenin kalbi durumundaki **Kâbe**'yi putlardan temizlemişti. Buna teşbîhen bizim tefekkürümüzde de insan gönlü **KÂBE**'nin sembolü olarak kabul edilmiştir. Şâyet bu makamda boy boy hevâ-heves ve ihtiras putları varsa, orada Tevhid nûru parlar mı! Dahası putların işgal ettiği böyle bir makâma Cenâb-ı Hakk'ın nazargâhı olan gönül, adı verilebilir mi!

Yûnus'un:

**Gönül Çalabın tahtı
Çalap gönüle bahtı
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkar ise**

* * *

**Bir kez gönül yıktın ise
Bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahî
Elin yüzün yumaz değil**

dediği gönül, acaba hangi gönüldür? Ve biz, gönül sâhibi zannettiklerimizi kırmamak için, hakîkatte kaç gerçek gönül yıkmış olabileceğimizi ne zaman düşüneceğiz?

* * *

İslâm dîninde Şerîat'ın da Tasavvuf'un da gâyesi, biraz önce izah etmeye çalıştığımız Tevhid inancının günlük hayâta tatbîkinden ibâret olan güzel ahlâktır. Başka bir deyişle, Hak için halka hizmet... Elbette böylesine bir hizmet için de halkı yâni bütün yaratılmışları sevmek gerekecektir.

İşte Yûnus, bu mânâda bir sevgi ve hizmet anlayışının sırrını: "Yaradılmışı severiz Yaradan'dan ötürü" diyerek açıklıyordu.

Ancak bu; iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış ayırt etmemek, mücâdeleden kaçmak değil, her olanı Hak'tan bilip sevgi ve mücâdeleye nefsini karıştırmamak mânâsında olsa gerektir.

Yine Yûnus:

**Dögene elsiz gerek
Sögene dilsiz gerek
Derviş gönülsüz gerek
Sen derviş olamazsın**

derken pasif ve körükörüne bir boyun eğişin gerektirdiği **şuursuz ve afyonlu bir tevekkül** anlayışını tavsiye etmiyor. Belki mülâyemetle mücâdeleyi denemeden saldırganlığa baş vurulmasının yanlışlığını anlatmak istiyor. Zîra şiddet, şiddeti doğurur. "**Öfke gelir göz karartır, öfke gider yüz karartır**" diyen atasözümüzde de aynı mânâyı yakalamak mümkün.

İşte Yûnus'un dört elle sarılacağımız yönü: Güzel ahlâkı!.. Zira güzel ahlâk yoksa ne Şerîat vardır, ne de Tasavvuf!..

Öyle ki Cenâb-ı Hak, "**Habîbim**" dediği, "**kâinâtı onun için yarat-tım**", buyurduğu Hz. Peygamber'in pekçok üstün vasfı varken onu: "**Şüphesiz sen en güzel ahlâk üzerindesin**"⁸ diye övmüş, O ahlâk âbidesi de: "**Allah yanında en üstün olanınız ahlâkı en güzel olanınızdır**" buyurarak bu yüceliğin ehemmiyetini belirtmiştir.

Yûnus'un yaşadığı yüce ahlâk seviyesinden ip uçları veren birkaç mısırât birlikte okuyalım:

- Onun sevgisinde menfaat ve riyâ yoktur:

**Diliyle ışık diyenler, bilmezler ışık neyduğün
İşkdan haber ayımasun kim dünya izzetin seve**

- Sözü başka işi başka olanlara sesleniyor:

**Halka fetvâ virürsün neyiçün sen dutmazsın
İhlâs ile gelirsün bizden nesne utarsın (kazanırsın)**

Ben bilirim deyip gururlananlara yaptığı şu tavsiye ne kadar mânîdar:

**Miskin Yûnus erenlere tekebbür etme, toprak ol
Topraktan biter küllisi, gülistan toprak bana**

Yanlış bir tevekkül anlayışı ile kendilerini aldatanları da şöyle îkaz edip gayret ve çalışmanın ehemmiyetini belirtiyor:

**Çeşmelerde bardağın doldurmadan korisen
Bin yıl anda turursa kendü dolası değil**

**Kahr erenler atudur gayret dahi hil'atidür
Erenler yayı katıdur, okları geçer kayadan**

Yine o, Hz. Peygamber'in tavsiyesine uyup; bir kimsenin kendi için istemediğini başkası için de istememesi gerektiğini öğütleyerek birlik ve berâberliğin yoluna ve güzel ahlâkın temel ölçüsüne işâret ediyor:

**Kendiye yaramazı, berikiye sanan ol
Adı müsülman onun, kendi benzer keşîşe**

Ve hepsi birer ölçü değerinde yüzlerce mısra!...

* * *

Yûnus'u asırlar ötesine taşıyan en mühim husûsiyetlerinden biri de; şüphesiz günlük hayâta uyguladığı hayat felsefesini, sâdeliği nisbetinde muhteşem bir dil ile anlatabilmiş olmasıdır.

Söz buraya gelmişken bir husûsa işâret etmek istiyorum. Yûnus üzerinde çalışanlar; bâzı şiirlerinin sonradan ona mâl edildiğini söylerler. Bizce Türk milleti en duygulu en mânîdar söyleyişleri, ona mâl etmişse bunu hâta olarak görmeyip o mânâ erine duyulan sevginin bir tezâhürü kabul etmek gerekir.

Elbette Yûnus gibi duyan, düşünen, inanan, seven başka velîler de vardı. Olacak da. Ama onu diğerlerinden ayırıp ölümsüzler kervanına katan fark, îmânını ve duygularını çok güzel bir biçimde ifâde edebilmesiydi.

Dilin ehemmiyetini kâfi derecede kavradığımız gün, pekçok mes'ele-nin kendiliğinden düzelme yoluna gireceğine inanıyorum. Zira dil, öyle bir tulsımdır ki; nebîde hitâb-ı rabbânî, velîde aşk ve irfan, âlimde ilim, müverrihde târih, şâirde şiir olup kütleye huzur ve saâdet yolunda rehberlik eder. Ninni, masal, ilâhî, şiir, destan, hikâye, roman gibi pekçok kalıba girip duygulandırır, düşündürür, inandırır, sevdendir. Kısaca; insana insan olmanın zevkini tattırır.

Dil, mâzîden hâle ve halden istikbâle uzanan bir kültür köprüsüdür. Yûnus'u bize getiren de o değil mi? Hâlâ mısraılar hâlinde sözü, ilâhîler şeklinde sesi bir çağlayan gibi onun sâyesinde akıp gitmiyor mu?

Acaba bizim sesimiz, neden kendi kulaklarımıza kadar ulaşmıyor? Ulaşmıyor çünkü, mânâsını ve ifâde ettiği mefhumları kavramadan bir takım kelimeler ve cümleler ezberlemek ve ezberlediklerimizi tekrar etmek dil değildir.

Bizim tefekkürümüzde **KELÂM** Allah'ın sıfatı, kelâmdan türeyen **KELİME** ise; Cenâb-ı Hakk'ın sözlerinden veya lügatteki mânâsıyla tam ve faydalı sözlerden herbirine isim olmuştur. Şimdi ona sanki minicik bir şeymiş gibi **sözcük** diyoruz.

Yûnus, Cenâb-ı Hak'dan aldığı ilhâmı Türk sesine ve estetiğine en uygun ölçü ve Cenâb-ı Hakk'ın Kelâm sıfatıyla irtibatlı kelimelerle söylüyordu. Yâni boşa kelâm etmiyor, faydasız sözcükler kullanmıyordu. Şiir onda sâdece san'atlı söz değil, gönlüne doğan ilahî ilhâmın ifâdesiydi. Bunun için onun sözü her dem tâzedir ve öyle de kalacak.

* * *

Yûnus çok sâde söylemiştir, diyorlar. Evet çok sâdedir. Ama aslâ basit değil!.. Sinan'ın Süleymâniye'si, İtrî'nin tekbîri gibi... Sâdeliği nisbetinde muhteşemdir.

Bundan dolayıdır ki, Yûnus'un tefekkür ve îmanı ile tanışmayan, onun mısırâlarını da bütünüyle kavrayamaz. İşte birkaç örnek:

Dağlar ile taşlar ile çağırayım Mevlâm seni
Seherlerde kuşlar ile çağırayım Mevlâm seni

* * *

Erenlerin kılıcı
Arşa çıkar bir ucu

* * *

Adım adım ileri, üç beş adım ileri
On sekiz bin âlemi geçtim bir dağ içinde

* * *

Bir sinek bir kartalı salladı vurdu yere
Yalan değil gerçektir ben de gördüm tozunu

* * *

Pek çoğumuzun bildiği, duyduğu bu mısırâlarda bilmediğimiz kelime yok. Söyleyiş çok sâde. İyi ama ne demek! Yûnus'un tefekkür ve îmânı ile tanışmadan bu ve benzeri mısırâlar anlaşılabilir mi? Veyâ anladıklarımız acaba Yûnus'un söylemek istedikleri mi? Bu suallerin cevaplarını da yine o veriyor.

Biz dünyâdan gider olduk
Kalanlara selâm olsun.

Bu gönül selâmı bütün insanlığa. Hem de hiç ayırım yapmadan...

**Bizim için hayır dua
Kılanlara selâm olsun.**

Bu selâm, daha husûsî. Kendisini bir nebze anlayıp hayır duâ edenlere.

Üçüncü selâmda ise bu yüce insan:

**Derviş Yûnus söyler sözü
Yaş dolmuştur iki gözü
Bilmeyen ne bilsin bizi
Bilenlere selâm olsun!**

derken üzgün, gözleri yaşlı. Çünkü Yûnus'un hakîkatini bilen veyâ bilmeye tâlip olanlar o kadar az ki...

* * *

Yûnus günleri, geceleri yapmak; ona methiyeler düzüp bu büyük insanı yâd ve tebcîl eylemek çok güzel; ama kâfî değil. Bizce yapılması gereken: İslâm îmânî ile mayalanmış kültürümüzün, irfan hayatımızın ölümüne mahkûm edilmiş bütün unsurlarını, Yûnusların anlayışı ile ve günümüzün ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda, yeniden canlandırmaktır. Bunun bir vatan ve îmân borcu olduğuna inanıyorum.

ISSIZ ŞEHİR

Ömrümce güldü nazlı edâsıyla her seher
İlk aşkı hazla tâzeleyen müjdeler gibi
Hasret bıraktılar sevilenler birer birer
Bir sisli perdeden uzanan gölgeler gibi
Son şarkılar sitem gibidir belki gün gelir
Artık o duygular bana yalnız hüznün verir
Lâkin cihanda var mı tesellî kader gibi

Sezdim kader denen ezelî sihri gizlice
Sevdâlı damlalar ulaşırken nehirlere
Bâzen huzûr içinde ve bâzen kederlice
Rüzgâr savurdu gönlümü her lâhza bir yere
Son fırtınayla sonsuza yelken açan gemi
Birgün sürükleyip götürür belki gölgemi
Ufkunda akşam olmayan ıssız şehirlere

Memduh CUMHUR

YÛNUS EMRE'DE AŞKIN DİNAMİZMİ

Doç.Dr. Mehmet DEMİRCİ

Yûnus Emre, Ahmed Yesevî ile başlayan, halk diliyle tasavvuf edebiyâtımızın en üstün şâiridir. O bir velî-sanatkâr, bir eren-şâirdir.

Yûnus Emre'nin inanç ve görüşlerinin temeli dînî-tasavvufî düşüncedir. Tasavvuf, özü îtibâriyle dînin bir yaşanış biçimi, kısaca bir olgunlaşma yoludur. Tasavvufta kâmil insan olma vâsıtalarından biri de "aşk" yoludur ve bu, en kestirme yol sayılır. Buradaki aşk, Allah'a olan büyük sevgi demektir. Allah, hem korkulan hem de sevilen bir varlıktır. Mutasavvıflar Allah sevgisi üzerinde çok durmuşlardır. Gerçi Allah Kakhâr'dır, Cabbâr'dır; fakat O aynı zamanda Rahmân'dır ve Rahîm'dir. Üstelik bir kudsî hadîse göre "**Rahmeti gazabından üstündür.**"¹

Kur'an'da "sevgi" sözüne sıkça rastlanır. Bu konuda şu âyet meşhurdur: "**Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler?**" (Mâide (5/54). Yâni sevmek ve sevilme Allah'ın vasfıdır. "Sevelim sevillelim" sözünün menşei bu âyet olsa gerektir. Bir başka âyette "**Mü'minlerin Allah'a karşı pek şiddetli bir sevgisi vardır.**" (Bakara 2/165) buyrulur. Âyetteki "şiddetli sevgi" Allah aşkı olarak değerlendirilir. Hadislerde de Allah'ı ve Peygamber'i her şeyden çok sevmek lâzım geldiği, bir kimseyi sevenin de

1 Buhârî, Tevhid, 15; Müslim, Tevbe, 14

ancak Allah için sevmesi gerektiği, "imânın tadı"nın ancak böyle duyulabileceği² belirtilir.

Tasavvuf inanış ve düşüncesinde Kudsî Hadis olarak kabul edilen meşhur "**Kenz-i Mahfî**" hadîsesine göre, Allah "**bilinmeyi sevmiş**" ve bilinmek için mahlûkâtı yaratmıştır.³ O halde âlemin yaradılış sebebi "sevgi"dir, Tanrı'nın zâtî aşkıdır. Aşk cihanşümûl bir prensiptir. O, Tanrı'dan zuhûr etmiş ve bütün kâinâtın îcâdına sebep olmuştur.

Mevlânâ Celâleddin'in ifâdesiyle: "**Aşk öyle bir alevdir ki, bir parladı mı Mâşuk'tan başka her şeyi yakar.**"⁴ İnsan yaradılışında mevcut en güçlü duygulardan biri olan sevgi ve aşkın yöneltileceği en büyük hedef, bu duyguyu mayamıza koyan Allah olmalıdır. Öyle der Yûnus Emre:

Bizim hâlimizden bilen kimdir aşka münkir olan

Bizim sevdiğimiz Hak'tır bu halka göz ü kaş gelir

Mutasavvıflar böyle düşünmüş, Yûnus'tan önce ve sonra bu fikrin pek çok temsilcileri olmuştur. Yûnus ise, ilâhî aşk duygu ve düşüncesinin en başarılı, en samîmî temsilcilerinden biri olmuştur. Ona göre:

Dost aşkından âlem doldu her bir âşık O'ndan oldu

Aşksız biten çiçek soldu aşk iledir dostluk hoşu

Böyle ulvî bir aşka yolu düşmeyenin, ondan anlamayan ve onu inkâr edenin Yûnus'un gözünde hayvandan farkı yoktur. Öylesine öğüt de kâretmez:

Aşksızlara verme öğüt öğüdünden alır değil

Aşksız kişi hayvan olur hayvan öğüt alır değil

İnsan varlığındaki en güçlü duygu olan sevgi ve aşk, aynı zamanda büyük bir dinamizm kaynağıdır. Allah'ın zâtı gibi, O'na olan yolculuğun da nihâyeti yoktur. Aşk kanadları bu yolculuğu en sür'atli biçimde sağlayan imkândır. Âşık kişi, her an yeni bir "tecellî", yeni bir "fetih", yeni bir ufukla karşı karşıyadır. Her dem âdetâ yeniden doğmakta olduğundan dâimâ tâzedir, monotonluktan eser taşımaz, ondan hiç usanılmaz:

2 Bk. Buhârî, İman, 8, 9; Müslim, İman, 66, 69

3 Bk. Aclûnî, Keşf 'ül-Hafâ, II, 191

4 Mevlânâ, Mesnevî, çev. Veled İzbudak, V, 49, b.588

Biz sevdik âşık olduk sevildik mâşûk olduk

Her dem yeni doğarız bizden kim usanası

Hak âşıkı, denizlerin bile kendisine hayran olduğu bir balık gibidir. Hattâ onun nazarında deniz bir damla mesâbesindedir, fakat o bir zerrede bir okyanusun varlığını görür:

Benem ol aşk bahrîsi denizler hayran bana

Deryâ benim katremdir zerreler ummân bana

Allah aşkı, gönülleri yakarak yumuşatır, muma döndürür, rikkat, incelik ve hassâsiyet kazandırır. Bundan nasipsiz olan gönüller ise karar-mıştır, kaya gibi sert ve katı, kış gibi soğuktur:

Aşkı var gönül yanar yumşanır muma döner

Taş gönüller kararmış sarp katı kışa benzer

İnsanların büyük çoğunluğu durağan bir yapıya sâhiptir. Zihin tenbelliği, kolaycılık ve râhatına düşkünlük hoşumuza gider. Derûnî ve rûhî bir şok sayılabilecek olan "aşk", bu olumsuz vasıflarla bağdaşmaz. Aşk ile, kişinin iç dünyâsının yıkılıp yeniden yapılması söz konusudur.

Canlar cânını buldum bu cânım yağma olsun

derken Yûnus bunu dile getirir. Böylece müsbet derûnî güçler tamâmen faal hâle gelir. O bakımdan Hak âşıkları son derece aktif, verimli, topluma ışık tutucu ve rehberlik edici, cesur kimselerdir.

Îlâhî aşk, insanın mânevî eğitiminde önemli bir vâsıtaadır. Aşkın gücü ile insan yaradılışındaki menfî unsurlar müsbete döner. Kötü huylar güzelleşir, böylece insan olgunlaşıp kemâle ermiş olur. Nitekim Yûnus, karayı aktan, eğriyi doğrudan seçebilecek temyiz kudretine bu sâyede ulaşmıştır. O bakımdan aşkı "devlet tâci" gibi değerli bulur:

Devlet tâci başa kondu aşk kadehi bana sundu

Canım içti aşktan kandı karayı aktan seçer oldum

Aşk hamları pişirir, olgunlaştırır, iyiyi kötüden ayırd etme yeteneği verir:

Esritti aşka düşürdü ben ham idim pişirdi

Aklımı başa devşirdi hayrı şerden seçer oldum

San'atkârimiz aşkın değerini anlatmaya doyamaz. Aşk dağları parçalar, sultanı kul hâline getirir, gamı kederi yok eder. Denizleri kaynatacak, kayaları söyletecek kadar güçlüdür:

İşidin ey yârenler kıymetli nesnedir aşk

Değmelere bitinmez hürmetli nesnedir aşk
Hem cefâdır hem safâ Hamzâ'yı atdı Kaf'a
Aşk iledir Mustafâ devletli nesnedir aşk
Dağa düşer kül eyler gönüllere yol eyler
Sultanları kul eyler kıymetli nesnedir aşk
Kime kim aşk vurdu ok gussa ile kaygu yok
Feryad ile âhı çok firkatli nesnedir aşk
Denizleri kaynatır mevce gelir oynatır
Kayaları söyletir kuvvetli nesnedir aşk
Âkilleri şaşırır deryâlara düşürür
Nice ciğer pişirir key oldu nesnedir aşk
Miskin Yûnus neylesin derdin kime söyleyin
Varsın Dost'u toplansın lezzetli nesnedir aşk

İnsan oğlu yaradılış îtibâriyle kâbiliyetli ve güçlü ise de, kendi hâline bırakılırsa sönüp gidebilir. İşte aşk, durgun vaziyetteki bu potansiyel imkânları faal hâle getiren vâsıtaların başında gelir. Yûnus bunu çok iyi fark edenlerdendir. Yalın ifâde ve teşbihlerle meseleyi ortaya koyar. Ona göre, yolu aşka düşmeyen, kuru bir ağaca benzer; kuru ağaç ise kesilip ateşte yakılmaktan başka bir işe yaramaz:

**Kur'ağacı niderler kesip oda yakarlar
Her kim âşık olmadı benzer kuru ağaca**

Kendisi kuru ağaç misâli kenarda köşede kalmış sıradan bir insan iken, başka bir aşk erinin himmeti ve nazarı ile genç ve tâze bir delikanlı gibi verimli ve aktif bir hâle gelmiştir:

**Bir kuru ağaç idim yol üzre düşmüş idim
Er bana nazar kıldı tâze civân oldum ben**

Bu beytin yer aldığı şiirin öteki kısımları da ilâhî aşkın hâsıl ettiği aynı dinamizmin güçlü tasvirleri ile doludur: Hak âşıkı olan kimsenin dünyâsı genişlemiştir, o ırmakları bırakıp denizlere kavuşmuştur. Bir zerresi denizleri kaynatan aşk, kişiyi kim bilir ne yapar! Âşık olan gündelik basit üzüntülerden kurtulur. Aşk, insanı bûlbüller gibi söyler hâle getirir, nihâyet içini dışını nurla doldurur:

**Ey Dost seni sevelden aklım gitti kaldım ben
İrmakları terk edip denizlere daldım ben
Bir zerre aşkın odu kaynatır denizleri**

Düştüm aşkın odına tutuşuban yandım ben
Ol candaki aşk ola onda gussa olmaya
Bu aşk bana gelelden gussam gitti güldüm ben
Bu aşkı bana verdin ben niderem kendüzüm
İçim dışım nur doldu Dost'a âşık oldum ben

Tasvir edilen bu hal bir doğuşun, yeniden dirilişin ifâdesidir. İçi dışı nurla dolan kimsenin, dili de çözecek hep hak ve hakîkati söyler hâle gelecektir:

Hakk'a âşık olan kişi
Akar gözünün yaşı
Pürnûr olur içi dışı
Söyler Allah deyu deyu

Aşkın dinamizmi bizim kültürümüzde önemli bir yer tutar. Gittikçe çoraklaşan ve maddîleşen asrımızda, bu oldurucu ve erdirici dinamizme her zamandan çok ihtiyâcımız vardır. Yûnus ve benzerleri bize gene ıstık tutabilir. Yeter ki kendilerine tâlib olalım ve üzerlerindeki külleri dağıtarak onları günümüze getirebilelim.

EY DOST

"Cinuen Tanrıkorur'a..."

*Sesler getirir Merâgi'den, İtrî'den
Aşk, nakşolsun gönüllere elinle.
Ey Dost! Haydi, titret altın telleri
O çağları yaşayalım seninle!*

Mevlüt Uluğtekin YILMAZ

YÛNUS'UN DOST'U

Murat AŞICI*

Moğol istilâsının yakıp yıktığı topraklarda, umudun bile çâre olduğu devirlerde, samîmî arayışlı insanların kulaklarına erişen Yûnus seslenişindeki derinliği, bir başka zamanda, Batı'dan gelen bir başka istilânın şaşkına çevirdiği günümüz insanının da duyması gerektiği kanaatindeyiz.

Yûnus Emre Anadolu'nun kıraç topraklarında yetişen, sözü tatlı, tatlı olduğu kadar özlü, bağırı yanık bir dervîştir. Elinde asâsı dilinde sevgi şiirleri ile her mecliste her toplulukta bir taraftan gönülleri îmar ederken, diğer bir taraftan da kargaşa ve karmaşa içindeki insanları huzur ve sükûna kavuşturmuştur. Koca Yûnus 13. yüzyıl Anadolu'sunda gördüğü bu hizmetle sâdece güzel şiirler söyleyen bir şâir olarak kalmamış, içine bütün insanlığı sığdırdığı engin bir gönlün ve derin düşüncelerin adamı sıfatıyla mihverinde aşk olan ebedî bir sistemin tohumlarını yeşertmiştir. O devirden günümüze, zamânı aşarak bütün insanlığa ulaşan mesajları, sâdece fikrin değil; bir dünyâ görüşünün, bir hayat anlayışının, bir îman ve yaşama üslûbunun olgun meyveleridir.

1991 Sevgi Yılı'nda "Sevelim Sevillelim" mesajı ile anılan bizim Yûnus'u dost edinmek, söylediklerine de sevdiğiniz ve sevgisinden emin

* Marmara Üniversitesi Türk Dili Öğretmeni

olduğunuz birine duyulan yakınlıkla kulak kabartmak, bu Anadolu fâtihini anlamamızı kolaylaştıracaktır. Başlangıçta zor görüneni kolaylaştırmak, onun duygu ve düşüncelerini anlamak böyle küçük küçük adımlar atmaya bağlı... **Onun tâlib olduğuna tâlib olmak** ise boyandığı renge boyanmakla mümkün...

Biz de bu satırlarda, dikkatimizi okyanustan alınan bir damlanın ondan ayrı olmadığı, bütün özelliklerini taşıdığı düşüncesiyle Yûnus'un sık sık tekrarladığı bir kelime üzerinde yoğunlaştıracamız. Aynı neticeyi alabileceğimiz kanaati ile küçük bir adım attık. **Dost** adımı...

Bir insanın düşünce ve duygu dünyasında bir kelime nedir ki?. sorusu akla gelebilir. Yûnus Emre'yi anlamak için elbette bir kelimenin sınırları yetersiz kalır. Ancak, kavram kargaşasının yaşandığı, nüansları düşünemeyen bir topluma doğru gidişin enformatik çağın bir zaafı olduğu günümüzde, kelimeler üzerinde metodlu çalışmalar yapmak, bilhassa araya zaman ve anlayış uçurumlarının girdiği edebî eserleri ve tabîî bizim için Yûnus Emre'yi daha kolay anlamamıza yardımcı olacaktır.

Yûnus'un duygu ve fikirlerindeki nüansları anlayabilmek için tek bir kelime ile kalmamak "**dost**" yanında ondaki "**gönül**", "**aşk**", "**mâşuk**", "**yol**", "**varlık**", "**yokluk**", "**ölüm**" gibi soyut kelimelerin kavram değerlerini de araştırmak gerekir. Böyle bir araştırma ile edîbimizin kullandığı dil ile düşüncesi arasındaki bağlantı daha net olarak ortaya çıkacaktır.

"Bir kelimenin aynı dili konuşan kimselerde bile bir takım kişisel değerler taşıdığı, değişik tasarım ve duygular uyandırdığı gerçeği"¹ göz önüne getirilince "**dost**"un da Yûnus Emre'deki duygu ve düşünce değeri elbette farklı olacaktır. Bu farklılığı onun Dîvanındaki² 324 dost kelimesini fişleyip tasnif ettikten sonra, kelimeyi tanımlayan kısımları gramatik ve mânâ (semantik) yönleriyle değerlendirerek açığa çıkarmaya çalıştık.

*

Yûnus Emre'de "**dost**" ahablık ve arkadaşlıktan daha ileri bir yakınlığı anlatan 11 ifâde³ dışında anlam olarak dost olanı, dost olunanı ve kendisine dost olunanın dostunu anlatmak için kullanılmıştır. Gramatik

1 Prof. Dr. Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil, Ankara 1982, Cilt: 3 Sh. 153.

2 Yûnus Emre Dîvânı, Haz. Prof. Dr. Faruk Timurtaş, Kültür Bak. Yayınları: 76, 1000 Temel Eser, Ankara/1980 sayfa: 80.

3 5., 8., 23., 31., 41., 121., 131., 133., 173., 198., 216. sayfalardaki dost kelimesi geçen beyitler.

olarak da "dost" bâzı beyitlerde özne, bâzılarında nesnedir. Hangi beyitte hangi mânâya geldiği ise, o beyitin Yûnus'un düşünce dünyâsı ve inandığı sistemle bağlantı kurulduğunda daha iyi anlaşılıyor. Fakat bir beyit var ki orada "dost"un her üç mânâsını da görüyoruz.

Sen gerçek âşıkısan dostun dostuna dost ol

Bu halde kalırısan dosta değil yaraşık

Bir bilmeceyi çözercesine bu beyiti tahlil ettiğimizde, "Dostun dostu kimdir?", "Dost ol!", hitâbının muhâtabı nasıl bir insandır?" ve ortada dostta yaraşık olmayan, onun hoşuna gitmeyen birşeyler varsa "Dost kimdir?" soruları ile karşılaşırız.

İşte bu yazıda, yukarıdaki soruların cevâbını Yûnus Emre'nin dostu anlattığı beyitleri vâsıtasıyla açıklamaya çalışacağız. Böyle bir yolu tâkib etmemizdeki gâye, eserden ayrılmadan ve yorum yapmadan eserin yazırını anlamaya çalışmaktır. Çünkü, bir şâirin veyâ bir yazarın kullandığı kelimelerin gerçek mânâsı, eserinin satır aralarında gizlidir. Ve sırasında bir tek kelimeyi gerçek değeriyle anlamak, önce o kelimenin geçtiği beyiti tahlil etmek sonra da kelimenin diğer beyitlerde kazandığı ve yüklendiği ifâdeleri mânâlandırmakla olur.

Aslında bu, bir kelimeyi anlamaktan öte, derin duyuş ve düşünüşleri olan bir insanı daha yakından tanımanın, onunla biliş tutmanın yollarından biridir.

Yûnus Emre'nin Özel Hitâbı

Dost, Yûnus'un husûsî lûgatinde bir mânâsıyla Tanrı'nın adıdır. "Dağlar taşlar dostun adın çağırır" söyleyişindeki bu ilâhî seslenişte, dost sıcaklığı deyiminde de ifâdesini bulan, her dile getirişinde çok sevdiğini hissediverdiğimiz bir samîmiyet edâsı vardır.

O, Allah'ı bâzen "Ey dost!" bâzen sâdece "Dost!" gibi samîmî hitaplarla anar.

İyi dost seni severem canumda yirün vardır (s.33)

Dost, senin ışkun okı key katı taşdan geçer (s.44)

Bâzen, dünyâda insana insanlık yolunda kılavuzluk edecek bir rehberi yine o sıcak dost söyleyişi ile isimlendirir.

Bu dünyâda dostını kılağuz dutmak gerek (s.79)

Bâzen de bir alt beyitte "Yâranlarum, kardaşlarum Hakk'a lâyük yoldaşlarum" dediği insanlara "Dostum" der:

Ben bir dervîşidüm dostum, Hak'dan yana oldı kasdum

(s.131)

Önce Dostluk

Yûnus'da kâinâtın, yer yüzünün ve insanın yaradılışındaki ana sebep dostluk'tur. "Yer yüzü niçin var? Niçin dünyâdayız? Buraya nereden ve ne yapmaya geldik?" gibi soruların cevâbı onun dilinde şöyledir:

Şu dünyâ pazarı, dostluk ticâreti yapılırken kârın da zararın da unutulduğu bir alış veriş yeridir (s.151). O pazarın kurulmasının sebebi dostluk'tur.

Yarattı Hak dünyeyi Peygamber dostluğuna (s.81)

Ve bir yayın iki ucunun kavuşması olarak izah edilen Mîraç hâdisesi de bir dostluk buluşmasıdır (s. 201).

Dünyâ hayâtı uzayıp giden bir alış veriş olması yanında, gönül gözü açık olanlar için dostluk edebinin öğrenileceği bir mekândır (s. 29). Bu edebin tahsilini gören dervişler de Allâh'ın dostum deyip yarattığı (s. 157) **Hz. Muhammed** gibi Hakk'ın dostlarıdır.

Koca Yûnus'un dost ile alış verişi bu cihana gelmeden önce başlamıştır.

Benüm dostıla bazarum yaradılalıdan değil

Severidük ma'sukayı henüz gelmeden cihane (s.161)

Hattâ bu dostluğun geçmişi o kadar gerilere gider ki daha ölümün yaratılmadığı bir iklimde, Azrail'in henüz vazîfe görmediği, çarh-ı felek'in olmadığı vakitlere dayanır.

Çarh-ı felek yoğıdı canlarımız variken

Biz ol vaktin dost idük Azrail ağyar iken (s.135)

Dostun Vasıfları

Yûnus, gönül dünyâsındaki dostu, buyurucu, âlemlere nizam verici vasıflarıyla değil, kendi varlığında hissettikleriyle anlatır:

Ben neredeysem dost oradadır (s. 228), O, kendisinde bir an bile ayrı kalmadığım, canımın onunla diri olduğudur. (s. 227)

Yûnus dilinin söylediği ilim ve amel sözü değildir: **"Dil benim dost ile bir olduğumu nerden bilsin (s. 116); Bu yakınlığı küçük görme,**

4 Aynı ana tema ve nüanslar için bakınız: 3., 5., 24., 35., 37., 52., 56., 70., 74., 94., 96., 106., 108., 118., 121., 128., 129., 135., 138., 141., 145., 146., 156., 161., 173., 174., 183., 188., 198., 199., 200., 203., 218 ve 222. sayfalardaki dost kelimesi geçen beyitler.

ben O'yum. Ben ne desem o dost tutar, dostun dediğini de ben tutarım (s. 52).

O, âşık olduğum (s. 140), makâmı can içinde (s. 187), durağı gönül olan (s. 201), gönüllerde mekân tutan (s. 99), üstün olsun sıradan olsun, âsi olsun, itâatkâr olsun bütün insanların kulu olduğu bir dost'tur (s. 76).

Dostun Dostu⁵

Yûnus'un gerçek dosttan ayrı tutmadığı dostun dostu, dünyada insanların rehberidir. Yarınki yollara yanında yoldaş isteyen onu kılavuz tutmalıdır (s. 79). O, Hakk'ın dîdârını bize gösteren bir vücuttur (s. 220):

Vücûda gelmeyince kimse Hakk'ı bilmedi

Bu vücuddan gösterdi dost bize dîdârını.

Yûnus'un kılavuzu olan erin yüzü de dost yüzüdür (s. 221):

Yûnus eydür er kılıyam Taptuğ'umuz dost yüzidir

İşbu söze inanmayan idebilsün itdüğünü.

Yûnus, dost bildiği dostun dostu için daha neler demiyor ki:

Dost onun hocasıdır (s. 100), Hakk'ın dostu olmak isteyen o dostlardan insanlık dersi okumalı (s. 68).

Açuk duvacuk kapısı dostlarıyçün ol Hakk'un

Dostı olmak dilerisen dostlardan okı sebak

Gönüllerde mekân tutan dosta giderken yine en güzel menzil (s. 25), en güzel durak onun (şeyhin) katındadır (s. 87).

Gel gidelüm kalma ırak dost için kılalum yarak (hizmet)

Şeyhün katındadır turak gel dosta gidelüm gönül

İşte, Yûnus gül gibi olan bu yüze bülbül misâli âşıktır. Çünkü, o aşk erini bulmuştur artık (s. 220):

Dostun yüzi gül bana âşıkam bülbül ana

Kaykımazam dört yana çün buldum ışk erini

Dost ile Alış Veriş⁶

Bu alış veriş tâ ezelde başlamıştır; ezel bezminde kim dost yüzünü

5 Aynı ana tema ve nüanslar için bakınız: 3., 4., 19., 30., 68., 70., 127., 149., 220., 227. sayfalar-daki dost kelimesi geçen beyitler.

6 Aynı ana tema ve nüanslar için bakınız: 2., 11., 12., 16., 18., 19., 26., 35., 39., 49., 52., 56., 70., 72., 73., 80., 87., 88., 89., 102., 116., 121., 123., 125., 132., 133., 135., 138., 146., 168., 174., 179., 187., 188., 189., 198., 200., 203., 106., 220., 223. sayfalardaki dost kelimesi geçen beyitler

gördüyse aşk haberini yine ondan sor (s. 144) diyor, Yûnus. Dosta lââyık olmak, insanın kendi isteğıyle olmaktan ziyâde dostun bir takdîridir Yûnus inanışında:

Kişi kendiliğıyle dosta lââyık olmazımış

Muhabbet burcundan ol kor âşıkların ılduzını (s. 197).

Yûnus'un dostu her ne kadar gönüller içinde ise de onu görmek isteyenler için saklı değildir (s. 168). Ne var ki dost didârını görecekt gözlerin ona lââyık olması gerekir (s. 207) Ve onu gerçek yüzüyle bir defâ gören bir daha gözünü ayıramaz (s. 146) Yalnız onu görmek için bir engel, bir kapı vardır: Varlık hicâbı... Bu kapıyı yıkacak ve dost yüzündeki nikabı açacak olan hakîkaten er kişidir (s. 73):

Varlıkdur hicab kapı kim yıka bu hicabı

Dost yüzinden nikabı götürmeye er gerek.

Varlık engelini giderip dost yüzünü görebilen için hayır da şer de bir'dir artık (s. 14):

Dost yüzinden nikabı herkim giderdiyse

Hicab kalmadı ana ayruk ne hayr ü ne şer

Eğer kişi dost yüzünü görmüşse kendi özünü bir kenara koymalıdır. Gözü hâlâ dünyâda olan kişi dünyâyâ tutsak olur (s. 175):

Dost yüzini gören kişi kendüzini koyasıdur

Dünya dutan gelen harif dutsak olur bu erkânda (s. 1).

Zâten, dostu gerçekten sevenler de benliğini elden koyanlardır:

Yûnus imdi dimegil dostı girçek severin

Dostı girçek sevenler benliğin elden kodı (s. 202).

Dosta giden yolda Hakk'ı gerçekten sevenlerin seferi "kendüsüz sefer", yâni varlık iddiâsından uzak olmalıdır:

İşit işit key işit dost katuna sensüz git

Dosta gidene öndin kendüsüz sefer gerek (s. 73).

Bu seferde, kendisini ve varlığına âit herşeyi fedâ eden can, dosta bi-lişir (s. 73), canını diri tutan ise dost katından uzak düşer (s. 101).

Üstelik her can da dost yoluna harc olmaya lââyık değildir. Bu sebepten dosta kurban olmak bütün âşıkların ümididir (s. 118). Yûnus da "kur-banlığa canını vermeğe" hazırdır (s. 119). O, kendi ümidini dostlarına da tavsiye ederek "Uçup dosta gitmek için can kanadı açık gerek" (s. 1) der.

Canını, varlığını kurban edip benliğinden geçen insan, gözündeki perdeyi açmış ve artık dosta kavuşmuştur (s. 141):

**Ben benliğimden geçdüm, gözüm hicâbın açdum
Dost vaslına irişdüm gümânım yağma olsun**

Yûnus, bu dünyâda dosta kavuşup, dostla aşkı süren kimselere bu yoldaşlık "**ne kadar güzel, ne hoş bir ilâhî devlettir**" (s. 174) diyor.

Bu devlete kavuşanlar, dünyada dostla berâber olanlar bir sarhoşluk, bir kendinden geçmişlik içindedir. Öyle ki, gerçek dostu sevenler kendilerini bile unutmuşlardır:

Gerçek dostı sevenler unuttılar kendüzün (s. 187).

Zâten, âşık canı da dâimâ sermest ve aşk sarhoşu olmalıdır (s. 73). Yûnus da bu hâl içindedir. Dostlarına, akli başında olanlara "**Dostun yüzünü görelî beri aklım başımda değil, siz söyleyin ben ne yapayım?**" (s. 119) diye sormaktadır.

Yâri ile dopdolu bir "**âşık-ı bîcâredir, dost ilinde âvâredir**":

**Miskin Yûnus bîcâreyim başdan ayağa yâreyim
Dost ilinden âvâreyem gel gör beni ışk neyledi** (s. 224).

Dost aşkına ulaşalıberi zaman ve mekân, dünyâ ve âhiret kaygısından kurtulan Yûnus (s. 4), mâşukunun yolunda yana yana kül olmuştur. Ama yine de, "**günde bin kez yansam bile dosttan yüzüm dönmez benim**" demektedir (s. 129). Çünkü o, aşkın ne olduğunu ve bu cefâyâ katlanmanın mükâfatını bilmektedir:

**Dürlü dürlü cefânun adını ışk virmişler
Bu cefâyâ katlanan dosta halvermişler** (s. 45).

Yûnus'un dostu bizim de dostumuzdur.

Dostla olan bu alış verişte, gönülde başlayan ve orada bağlanan gizli bir mâcerâ yaşanır. Nasîbi olanların gönlünde bu mâcerâ gâhi gürül gürül gâhi sessiz sedâsız ebediyete kadar yankılanıp duracaktır.

Yûnus Emre 13. yüzyılda "**Ben ne desem ol dost tutar, dostun dediğini de ben tutarım**" mertebesini yaşamış bir Hak âşığıdır. Onun ilâhî nağmeler taşıyan sırlı sesi yedi asırdır kulaklarımızdan, gönlümüzden bir an bile uzaklaşmadı.

O, kendi diliyle, Yârin kulu ve dost bağının bülbülüdür:

Yûnus eydür yâr kulıyam dost bahçesi bülbüliyam (s. 123).

Görünen o ki, Yûnus'u Yûnus yapan da o Dost'a olan aşkıdır.

**TATARİSTAN TÜRK ŞİİRİNDE HOCA
AHMED YESEVİNİN YERİ ÜZERİNE
Dr. ELFİNE SİBGATULLİNA İLE SOHBET**

Halil AÇIKGÖZ

17-23 Mart 1991 tarihleri arasında Kırım Tatar Kültürünü Yeniden Canlandırmak İçin Koordinasyon Merkezi, Simferepol Devlet Üniversitesi ve Simferepol Belediyesi'nin müşterek organizasyonu ile Simferepol (Akmescit)'de İsmail Gaspralı'nın 140. doğum yıl dönümü münasebetiyle bir konferans tertip edilmişti. Milletler arası çapta hazırlanan bu konferansa 41 kişi ile en kalabalık Türkiye'den, Amerika'dan, Almanya'dan, Çekoslavya'dan, Polonya'dan, Suriye'den ve SSCB'nin muhtelif cumhuriyetlerinden çok sayıda ilim adamları topluluğu katıldı. Tataristan Cumhuriyeti'nden gelen delegeler arasında genç ilim hâdimi Dr. Elfine Sibgatullina ile yaptığımız sohbeti aşağıya aynen alıyoruz.

H. AÇIKGÖZ: Efendim, isminizi lutfeder misiniz?

E. SİBGATULLİNA: İsmim Elfine.

H. AÇIKGÖZ: Soy adınız?..

E. SİBGATULLİNA: Sibgatullina.

H. AÇIKGÖZ: Evlenmezden önceki, kızlık soy adınız?

E. SİBGATULLİNA: Evlenmeden önceki soy adım ŞEYHZATİNA idi. Dedemin soy adı Şeyhzade idi. Ruslar bu adı Şeyhzadina yaptılar, anlamamışlardı. Sonra Zatina dediler.

H. AÇIKGÖZ: Hangi mektepleri nerelerde okudunuz?

E. SİBGATULLİNA: Mekteplerimi, Alabuga'da-ki 30 bin nüfuslu

bir şehir-Tatar dili ile eğitim öğretim yapılan mektepte okudum. Biliyor-sunuz, bizde son zamanlara kadar Tatar dili ile tedrisat yapılan mektepler yok idi. Yeni açıldı. Ben de şıpşın Tatarca, saf Tatarca ile tahsil aldım. Bütün fenleri, ilimleri Tatarca okudum. Rus dilinde de mektepler var, ama ben Tatarca okudum. İlk, orta ve lise on bir yıllık mektepten sonra Alabuga Devlet Pedagoji Enstitüsü'ne girdim. Orada Filoloji Fakültesi'ni bitirdim, tabîi yine Tatar dili ve edebiyatı bölümünden mezun oldum. Enstitü'yü bitirdikten sonra bir müddet çalıştım, asistan oldum, Kazan Devlet Üniversitesi'nde hem okudum hem çalıştım üç yıl. Bizde asistanlık üç yıl. Benim yedekçim (danışman hocam) Tarih Fenleri Doktoru Mir Kasım Osmanov idi.

H. AÇIKGÖZ: Yüksek Lisans Tezinizin mevzuu neydi?

E. SİBGATULLİNA: Ondokuzuncu Gasır Tatar Poeziyasında Şahıs Konsepsiyasının Evelüsiyası idi.

H. AÇIKGÖZ: Peki, Hoca Ahmed Yesevî ile ilgili bir ayrı çalışmanız, makaleniz falan var mı?

E. SİBGATULLİNA: Hoca Ahmed Yesevî'nin bizim şiirimize tesiri hakkında ayrı bir makale yazmadım. Fakat yüksek lisans tezimde bu tesirler sahasına da girdim.

H. AÇIKGÖZ: Bu bölüme kaç sayfa ayırdınız?

E. SİBGATULLİNA: Tezim iki yüz sayfadan fazla, Hoca Ahmed Yesevî tesirine âit incelemem ne kadar tuttu, bunu ezbere diyemeyeceğim.

H. AÇIKGÖZ: On dokuzuncu asır Tatar Türk şiirine Hoca Ahmed Yesevî'nin tesiri nasıl olmuş, anlatır mısınız?

E. SİBGATULLİNA: Umumî olarak bizde XVII. asırdan itibaren tasavvufî şiir güçlü olmuş. Ve sufizm İdil ve çevresine Orta Asya'dan gelmiş. Yesevizm gelmiş. Türkî edebiyat, Türkî şiir bize tesir etmiş. XVII. asırda Mevlâ Kulu adlı çok mühim bir şâirimiz var, o sufi şâirdir. Mevlâ Kulu pek çok hikmetler yazmış. Onun da kaynağı, ilham kaynağı Ahmed Yesevî. Onun şiirleri, hikmetleri pek güzel. Ondan sonra XIX. asırda sufi şâirlerden Şemseddin Zeki Sufî adlı bir şâir daha var. Pek meşhur. Pek güzel pazeller, hikmetler yazmış. Hîbetullah Salih, Ebulmünif Korgalı ve başka şâirler de var; hepsi de Ahmed Yesevî ve onun şâikirdi Süleyman Bakırgannî, Sufî Allahyar gibi şâirlerin şiirlerine dayanıp onların tesirleri ile şiir yazmışlar.

H. AÇIKGÖZ: XIX. asırda Ahmed Yesevî ve onun şâkirdlerinin tesiri altında kalmış ne kadar şâir var sizde?

E. SİBGATULLİNA: Bunların sayısını vermek mümkün değil. Çünkü şiirlerin hepsi bastırılıp neşredilmiş değil. Halen bunların pek çoğu el yazmaları olarak kütüphanelerde saklı duruyor. Yânî umumiyetle bu el yazmalarının kendileri de bulunup gün yüzüne çıkarılmış değil. Kütüphânelerde yapılan yeni yeni araştırmalarla yeni pek çok yazma eser, destan, edebiyatın pek çok malzemesi keşfedilmekte. Kısacası biz hâlen bunları araştırmakla meşgulüz.

H. AÇIKGÖZ: Alabuga'daki kütüphânelerde el yazması eserler var mı?

E. SİBGATULLİNA: Alabuga'da el yazması eserler yok. Alabuga kütüphânelerinde umumî olarak hattâ Arap alfabesi ile basılmış kitaplar da yok. Kütüphânelerimiz Alabuga'da pek fakir sayılır. Arap alfabesi ile el yazma eserler Kazan Devlet Üniversitesi'nin Fennî Kütüphânesi'nde muhafaza ediliyor. Ve SSCB İlimler Akademisi Kazan Fenler Akademisi Şubesi'nde, Dil-Edebiyat-Tarih Enstitüsü'nde de saklanıyor.

H. AÇIKGÖZ: Tabî siz Hoca Ahmed Yesevî tesiri altında kalmış şâirleri araştırırken sadece Kazan'daki kütüphânelerden faydalandınız, öyle mi?

E. SİBGATULLİNA: Tabî onların el yazmaları Kazan'da saklanıyor. Bir kaç tanesi ise zamanımızda neşredilmiştir. El yazmalarını Kazan'da gördüm, Moskova ve Leningrad'dakileri de gidip gördüm.

H. AÇIKGÖZ: Taşkent, Semerkant, Buhara vb. bölgelerde de Ahmed Yesevî tesiri altında hikmetler yazanlar olmuştur. Onlara da baktınız mı? Yoksa sadece Tataristan'daki şâirler üzerinde mi durdunuz?

E. SİBGATULLİNA: Taşkent, Semerkant, Buhara kütüphânelerine gidemedim. Çünkü imkânım olmadı. Gelecekte onları, Allah nasib ederse, göreceğim. Umumiyetle Taşkent'te bizim âlimlerimiz tedkiklere başladılar. Şimdi oradaki kütüphânelerde bulunan Tatar şâirlerine âit malzeme toplanıyor, bibliyografyaları tertib ediliyor. Moskova ve Leningrad'daki malzemeler de geliyor.

H. AÇIKGÖZ: Peki, XX. asırdan sonra, XX. asır Tatar şâirlerine Hoca Ahmed Yesevî tesir etmiş mi?

E. SİBGATULLİNA: XIX. asır şiirinde tasavvuf tesirini görmek

mümkün, tâ ki 1917 ihtilâline kadar. XX. asır başlarından günümüze kadar gelen devrede ise tasavvufî tesir yok, demek mümkün. Çünkü bu devrede ihtilâlcî demokratik yönelişler gidiyor. Tokaylar şiire giriyor. Tokay'ın şiire başladığı yıllarda az da olsa onda bir dinî tortu sezilmekle beraber ondan sonra yazılan şiirler pek dünyevîleşmiştir.

H. AÇIKGÖZ: Siz Hoca Ahmed Yesevî tesirlerine niçin hususî bir alâka duydunuz?

E. SİBGATULLİNA: Çünkü bizde tasavvuf tesiri altında yazılan şiirler Türk dilinde olmuştur. Bir başka ifade ile, Türk edebiyatında sufizm tesiri altında şiir yazan en güçlü şâirlerden birisi başta Ahmed Yesevî ve Süleyman Bakırgannî olmuştur. Onların tesiri ile bize XVII. asırda, hattâ XVI. asırda tasavvufî şiirler girmeğe başlamıştır. XIX. asırda ise sufizm yeni bir akım hâline gelip tekrar yayılıyor. Bir başka mânâda, XIX. asırda Ahmed Yesevî, Süleyman Bakırgannî, Sufî Allahyar gibi şâirlerin tesirleri yeniden başlıyor. Onların yazdıkları ve söyledikleri ile XIX. asır şâirlerinin söyledikleri arasında çok büyük paralellikler var. Bunu metin karşılaştırması yaptığımızda pek güzel görüyoruz.

H. AÇIKGÖZ: Edebiyat dünyasında sizi meraklandıran başka bir sahâ var mı?

E. SİBGATULLİNA: Beni umumî olarak meraklandıran aslında, umumî Tatar felsefesi.. XVI.-XIX. asır boyunca sufizm ile şekillenen Tatar şiiri benim pek ilgimi çekiyor.

H. AÇIKGÖZ: Tatar edebiyatında sufizmin yeniden canlanacağını ümid ediyor musunuz? Ahmed Yesevî tarzında bir tasavvufî şiirin yeniden canlanması sizce mümkün mü?

E. SİBGATULLİNA: Mümkün değil. Çünkü bizde dinî terbiye bitti. Dinî terbiye bitince dinî edebiyat da biter. Biz şimdi umumiyetle hepimiz ateistiz. Yetmiş sene ateist bir terbiyeden geçtik. Biz şimdi Allah'ı unuttuk. Şâirlerden hiç kimse günümüzde Ahmed Yesevî'yi bile bilmiyor. Bizde onun hikmetleri, şiirleri yeniden neşredilmedi, 1917 ihtilâlinde sonra yok. Umumî olarak son zamanlara kadar, Ahmed Yesevî ve onun mirası hakkında bizim edebiyat, felsefe tarihimizde bahsedilmedi. Ayrı bir makale bile yok.

H. AÇIKGÖZ: Kazan'da şimdi Ahmed Yesevî'nin hikmetleri üzerinde çalışma var mı?

E. SİBGATULLİNA: Şimdi yok. Fakat Ahmed Yesevî'nin hikmetleri XIX. asırda Kazan'da matbaalar kurulduktan sonra defalarca basılmıştır. Meselâ ben Hikmetler'in beş nüshasını gördüm ve üzerinde çalıştım. El yazmalarını değil, basılmış olanları gördüm. Gördüklerim, 1886, 1888 ve başka tarihlerde basılmış. Lâkin onlar 1917 ihtilâlinden sonra bir daha basılmadı. Şimdi kiril harfleri ile basılmış hikmetlere çok ihtiyaç var.

H. AÇIKGÖZ: Öyleyse size bir müjde vereyim. Hoca Ahmed Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'i bizim Kültür Bakanlığı neşriyatı arasında önümüzdeki yıl içinde edisyon kritik olarak basılacak, bir hocamız şimdi onu hazırlıyor.

E. SİBGATULLİNA: Ne zaman çıkar?

H. AÇIKGÖZ: Her halde bu yılın sonlarına doğru basılmış olur. Basılır basılmaz size göndermeğe çalışacağım. İnşallah siz onu Tatar Türkçesi'nde kiril harfleriyle hazırlayıp neşrettirirsiniz.

E. SİBGATULLİNA: Bana gönderirseniz pek memnun olurum. Size şimdiden ümit bağlıyorum.

H. AÇIKGÖZ: Türk edebiyatındaki tasavvufî dünya sizi meraklandırıyor mu?

E. SİBGATULLİNA: Umumen beni pek meraklandırıyor, sufizm beni pek meraklandırıyor.

H. AÇIKGÖZ: Sizi sufizm niçin meraklandırıyor?

E. SİBGATULLİNA: Bilemiyorum.. onu kendime, gönlüme daha yakın hissediyorum, ondan olsa gerek.

H. AÇIKGÖZ: Sufizm ile ilgilenmek, onun üzerinde çalışmak.. bu merak nereden aklınıza geldi?

E. SİBGATULLİNA: Sufizm, İslâm dini doğduktan sonra ortaya çıkmış dinî, felsefî bir akımdır. Öyle bir akım ki, onun kendine has bir yolu, kendine has bir yöneliş tarzı var. Bizim Tatar şiirine tesir eden sufizmin bir kolu Fars edebiyatı ve felsefesinden gelmiş. İkincisi ve en güçlüsü Türk tasavvufu, Türk sufizmidir. Ben öyle zannediyorum ki, Türk sufizmi bize daha güçlü tesir etmiştir. 1917'ye kadar bizde suffi mektepleri, sufizm meslekleri biliniyordu. Ben bu suffi edebiyatı, sufizmi dedelerimden, büyüklerimden kalan yâdigârları öğrenmeğe başlayınca fark ettim.

H. AÇIKGÖZ: Bu bahsettiğiniz dedelerinizden yâdigâr olarak size neler kalmış, söyleyebilir misiniz?

E. SİBGATULLİNA: Dedelerimden pek çok eski kitaplar kaldı. Âilem onları, benim okuma yazma öğrendiğim devreye kadar saklayıp korumuşlar. Ben başlangıçta Arap alfabesini kendi kendime öğrendim. Ve bu kitapları okumaya başladım. Din tarihine merak duymaya başladım. Din tarihi ile ilgilenmeye başlayınca elbette sufizmi görmemek mümkün değil. Böylece sufizme benim merakım arttı.

H. AÇIKGÖZ: Peki.. sizce sufizm nedir?

E. SİBGATULLİNA: Sufizm, pek geniş ve zengin bir dinî, felsefî akımdır. Öyle ki, sufizmin kendisinin bir şiiriyeti var. Bu öyle güzel bir şiiriyet ki, şarkın pek çok ve büyük sanatkârları sufizmi işlemişler. Bunları inkâr etmek mümkün değil.

H. AÇIKGÖZ: Dinî terbiye ile sufizm arasında nasıl bir münasebet görüyorsunuz?

E. SİBGATULLİNA: Benim kanaatime göre tasavvufu öğrenmek gerek. Çünkü o, dinî-ahlâkî terbiye vermektedir. Yani mutasavvuf şâirler eserlerinde kişiye çeşitli nasihatler vermekteler. Yardım etme hissi, bir birini sevmek, bu dünyanın aldatıcı zenginliklerine değer vermeme, güzel ahlâk, güzel vasıflar telkin etmekteler. Hattâ bunları insanlara kazandırıyorlar da. Bu güzel vasıflara insanın ve insanlığın bugün de ihtiyacı var, belki dünkünden daha fazla. Bir başka husus; tasavvufî şiirin ve edebiyatın kendine has bir estetik dünyası var. Yani insanların estetik bakımdan da terbiyelenmesi için sufizmin güzel örnekleri çoktur. Sufizm bu bakımdan da bir büyük mektep ve hazinedir.

H. AÇIKGÖZ: Anladığımız kadarıyla siz yetmiş yıl boyunca sosyalist terbiye almış insanın ve insanların hem şahıs hem cemiyet olarak temizlenmesinin ancak sufizmle mümkün olacağını görüyorsunuz. Niçin böyle düşünüyorsunuz?

E. SİBGATULLİNA: Ben elbette kişiyi asıl terbiye eden bir yol olarak tasavvufu görüyorum. Kişiyi ve cemiyeti ahlâkî çöküntü ve bozukluktan kurtaran elbette tasavvuf olmuştur. Bu her devirde böyle olmuş. Yetmiş yıl ateist terbiye aldığımız devirde, ne sebeptendir bilemiyorum, ahlâkımız pek bozuldu. Bugün bizim cemiyetimizde anlamağa başladılar ki, dinî terbiye almamanın bir neticesidir bu. Hem de dinî terbiyede tasavvufun rolü ve payı pek büyüktür. Din ile tasavvuf birbirine zıt değil, bir birinin içindedir zaten. Bütün bu terbiye unsurları atalarımızdan bize

yâdigâr kalan kültür eserlerinde, tarihî mirasımızda vardır. Onları araştırıp bulmak gerek.

XIX. asırda, Rus Çarları Tataristan'ı işgâl ettikten sonra bizde ahlâkî bozukluklar çok artmış. Halbuki ahlâkî bozukluğa yegâne çare dinî-tasavvufî terbiye vermektir. Tasavvuf pek çok hüner sahibi din mücedditleri tarafından en güzel, en temiz bir ideal olarak gösterilmektedir. Tatar medreselerinde ders veren müderrisler, muallimler hem birer din âlimiydiler hem de birer mutasavvıf. Din ile tasavvuf bir insanda temsil edilmiş bizde. Bir taraftan dinî bilgi veriyorlardı bir taraftan da tasavvufî şiirlerinde ahlâk güzelliğini işliyorlardı. Halka öğüt, nasihat yolu ile iç temizliğini, gönül paklığını telkin ediyorlardı.

Bundan başka, hakîkî suffî şâirler yalancı suffilere de karşı çıkmışlardır. Yani aynı zamanda kendilerini suffi gibi gösteren kimselerle mücadele ettiklerini de görüyoruz. Bu yalancı suffilere karşı hakîkî suffiler pek çok şiirler, broşürler yazmışlardır. Lâkin sıradan müslüman kimseler bu yalancılar ile hakîkî suffileri ayıramıyorlar. Onları ayırmak için de hakîkî suffilerin şiirlerine ihtiyaç var.

H. AÇIKGÖZ: Sizin fikrinize göre tasavvufî şiirler insanın olgunluk kazanmasında başlıca rolü oynuyor. Öyle mi?

E. SİBGATULLİNA: Pek doğru. Meselâ Abdurrahim Utız İmeni'nin "Tenzihü'l-Efkâr fi Neseihi'l-Ahyâr", "Gurbetnâme" gibi eserleri ve başkaları insanın terbiyesi üzerinde dururlar.

H. AÇIKGÖZ: İsterseniz önceki sorulardan birine tekrar dönelim. Tasavvuf insana ne veriyor?

E. SİBGATULLİNA: Tasavvuf esasında insana dinî terbiye vermekten ibaret değil elbette. Tasavvuf, evvelâ kişinin kendisinde, kendi gönlünde Allah'ını bulması demek. Yani kendi gönlünde Allah'ın güzel nefesini bulmasına yardım ediyor, bunu öğretiyor. Bu öyle dinî dua öğretmek gibi de değil. Özündeki güzelliği göstermek olsa gerek. Meselâ şimdi cemiyetimizde Allah'ı tanıyan kişiler pek az, pek seyrek. Lâkin gönlünde kendi Allah'ını bulsa, mutasavvıfların söylediği gibi, Allah'a yakınlığını hissetse o kişi hiç bir zaman doğru yoldan sapmaz, güzellikten ayrılmaz, ahlâksızlık etmez.

H. AÇIKGÖZ: Elfine Hanım, sizinle sohbetten büyük zevk duydum. Çok teşekkür ediyorum.

E. SİBGATULLİNA: Ben de pek memnun oldum, benim de teşekkürlerimi kabul edin.

RİNDÂNE GAZEL

Dr.İskender PALA

Dîvan şiirinin en yaygın nazım şekli hiç şüphesiz gazeldir. Gerek derli toplu yapısı, gerek câzip konuları, gerekse söyleyiş kolaylığına vüs'at vermesi açısından dîvan şâiri, gazele büyük önem verir. Fuzûlî'nin (Ö.1556) dediği gibi;

*Gazel bildirir şâirin kudretin
Gazel arttırır nâzımın şöhretin
Ki her mahfilin ziynetidir gazel
Hiredmender san'atıdır gazel*

Gazeller işledikleri konulara ve bu konulara bağlı üslûplara göre değişik adlarla anılırlar. Sözgelimi aşkla ilgili her türlü acı, sıkıntı, mutluluk, sevgi, yakarış vs. içli duyguların anlatıldığı gazeller, **âşıkâne gazel** adını alır. Fuzûlî'nin gazelleri gibi. Kadının ve aşk zevkinin ağır bastığı gazellere **şûhâne gazel** denir. Nedim'in (Ö.1730) gazelleri gibi. Hayat dersi veren, didaktik maksatlı ve veciz söyleyişli gazeller, **hakîmâne gazel** adını alır. Nâbî'nin (Ö.1712) gazelleri gibi. Ancak dîvan şâirlerinin hemen birçoğu dünyâ ve hayâta aldırış etmeme, maddî ve mânevî istiğnâ, hayattan tad alma, dertleri zevk edinme ve içki âlemlerinin câzipliğini an-

latan **rindâne gazellere** rağbet göstermişlerdir. Başta Sultanu's-şuarâ Bâkî (Ö.1600) olmak üzere birçok şâirin dîvanlarında bu tür gazellere sıkça rastlanır. Bu yazımızda **Enderunlu Vâsıf**'ın (Ö.1824) bu türden bir gazelini ele almak istiyoruz. Bilindiği gibi Vâsıf, Türk edebiyâtında en çok şarkı yazan şâirdir. O kadar ki şarkı nazım şekli, onun kaleminden gazel, müseddes ve muhammes formlarına da tatbik edilmiştir. Bu bakımdan rindâne söyleyişlerine sıkça rastlanır. Dîvan şiirinin, sözünü tamamlamak üzere olduğu bir dönemde, eskinin taklidi de olsa Vâsıf'ın katettiği merhale oldukça önemlidir. Ele alacağımız şiiri, onun dîvanından rastgele seçtik. Doğrusu, şiirinin daha ilk kelimesinde **rind** olduğunu söylemesi bize câzip geldi. Zâten hemen her dîvan şâirinde bir parça rindlik düşüncesi hâkimdir. Hayâtında hiç içki içmeyen birçok dîni bütün şâirin dahî, çok zaman meyhâneden, içkiden, sâkîden bahsetmeleri -gerçek tasavvuf ehli değillerse ve bu kelimeleri mecaz olarak kullanmadılarsa- rindâne bir hayat yaşadıklarını empoze etmek istemelerindendir. Çünkü rindlik bâzı güzel hasletlere sâhip olmayı gerektirir. Dünyâ işlerini hoş görmek; acıya-tatlıya, iyiye-kötüye aldırış etmemek bunların başlıcalarıdır. Rind için üzüntü ve neşe aynıdır. Hayat felsefesini böyle bir düşünceye oturtan şâir, kısmen kalender, kısmen bohem hayâtını özler. Cihânı bir pula satmak, her babayiğidin kârı değildir. Bu yol bir tür "hâne ber-duş"luktur. Dîvan şâirleri içinde rindliği gerçekten hayat felsefesi hâline getiren Rûhî (Ö.1606), ünlü terkîb-i bendinde "**Yuf hârına dehrin, gül ü gülzârına hem yuf**" diye haykırırken kâlini hâline tercüman yapar. Kezâ onun;

*Ben kimim bir rind-i şeydâ, meskenim meyhânedir
Duhter-i rez mahremimdir, hemdemim peymânedir*

beytindeki meyhâneyi, duhter-i rezi (üzümün kızı = şarap), peymâneyi (kadeh), rindlik düşüncesi içinde verilmiş tasavvufî mecazlar olarak görürüz. Nâbî,

*Kimdir bizi men eyleyecek bâğ-ı cinândan
Mevrûs-ı pederdir, gireriz, hâne bizimdir*

derken, Hz. Adem'den kendisine baba mirâsı kalan Cennet'e, erinde ge-

cinde mutlakā gireceğini söyler. El-hak doğrudur. Dînimiz, şehâdet getiren her kulun cennete gireceğini müjdeler. Ancak cenneti bu kadar rindâne istemek de ancak Nâbî'ye yakışırdı.

Enderunlu Vâsıf, Nâbî kadar ileri gitmezse de gerçek rindler sınıfına girdiğini aşağıdaki şiirinde ıspatlar.

GAZEL

1. *Rindiz ferah u zevk u safâ kâfilemizdir*
Bâr-ı gama lâkaydi-i dil râhilemizdir

(Biz öyle bir) rindiz ki, mutluluk, zevk, eğlence ve esenlik, kâfilemizdir. Gönlümüzün kayıtsızlığı da gam yükü için bir yük devesidir.

Şâir bu beyitte bir kervan mazmûnu gizlemiştir. Her ne kadar kervanın kendisi söylenmemişse de kâfile, yük ve yük devesi bizde bir kervan imajı uyandırmaktadır. Beytin son kelimesi olan "râhile"nin müştakları arasındaki "rihlet" (göç) ve "rahl (deve semeri)" kelimeleri de bu arada hemen hatırlanmış olur.

Şâir, taşıdığı üzüntülerini, gönlünün kayıtsızlığına yükleyip zevk ve mutluluk dolu bir kâfile oluşturmuştur. Bu da üzüntüyü sevince tebdil etmek, dünyâ ile ilgili her türlü derdi zihinden silip atmak demektir. Böyle bir tutum, streslerle dolu günümüz dünyâsının ucuz çekişmelerine ne güzel bir ilaçtır. İki asra yakın bir zaman önce, şâirin bu tespiti gerçek rindlik düşüncesinden kaynaklanır. Nitekim bir sonraki beyitte de buna benzer düşünceler ele alınmıştır.

2. *Yârin gam-ı hicrânı değil yalnız işgâl*
Yâran-ı gamın bârı da bir gâilemizdir.

Bizi işgâl eden, yalnızca sevgilinin ayrılık acısı değil; gâilemizin biri de gam dostlarının yüküdür.

"Hicran" kelimesi ve dîvan şiirindeki hicran (sevgilinin ayrılık acısı) ile ilgili açıklamaları daha önce yazmıştık (bkz. Kubbealtı Akademi Mec. Yıl, 19; Sayı 2,3,4)

Beytin anlamına vukuf için "işgal" ve "gâile" kelimelerinin çeşitli anlamlarını ele almak gerekir. Sözlüklerde işgal kelimesi için şu karşılıklar verilmiştir: "1- meşgûl etme; işle uğraştırma. 2-İşten alıkoyma. 3-Tutma. 4-Oyalama." Küçük nüanslarla birbirinden ayrılan bütün bu anlamların, beyitteki mânâyâ uygun kullanıldığını görmekteyiz. Kezâ gâile kelimesi için sözlükler "1-Dert; sıkıntı; keder. 2-Felâket; musîbet. 3-Uğraştırıcı ve sıkıntılı iş. 4-Muhârebe, savaş." anlamlarını yazar. Şâir de beytinde hemen her anlamı göz önünde bulundurmaktadır. Özellikle arka planda kalan "savaş ve muhârebe" anlamı, rindâne bir hayâtın dışında kalıyor gibi görünse de dîvan şâirinin, sevgilisiyle ilgili olaylarda devamlı bir savaş hâlinde olduğu unutulmamalıdır.

Burada şâir, bir yandan sevgilisinin ayrılık acısı ile içli-dışlı iken, bir yandan da sevgilinin diğer âşıklarına âit sıkıntılara dūçâr olduğunu söylemektedir. Yâni kendi sıkıntıları bir yana, rakiplerini de tesellî etmek veya onlarla mücâdele etmek zorunda olduğunu hissetmektedir. Rindâne hareket tarzı da burada kendini gösterir. Rakiplerinin dahî üzülmeye ona acı verir. Kaldı ki onların hoşnudluğu, kendi mutsuzluğu olacaktır. Ama serde rindlik varsa hiç bir şeye aldırış etmeye değmez. Tıpkı Aşkî'nin (Ö.1576)

*Rind-i ser-bâz ana derler elin ayağ ediben
Der-i meyhânede gam yemez ayakkabı için.*

demesi gibi. Kadeh bulunamıyorsa, buna üzülmeye anlamı yoktur. Maksad içki içmekse, avuç ne güne duruyor!?! Gerçi yol-yordama aykırıdır ama, nihâyet bu da bir çâredir ve üzüntüye mahal bırakmaz.

3. *Şekvâ ne revâ zahm-ı hadeng-i siteminden
Cevrin çekeriz ol kaşı yayın çilemizdir.*

(Sevgilinin) sitem oklarının yarısından şikâyet şöyle dursun, o yay kaşının eziyetini çile diye çekmekteyiz.

Dîvan şiirinde âşıkın en önemli özelliklerinden biri, sevgiliden şikâyet etmemektir. Sevgilinin bitmez tükenmez cevri onun tarafından bir alınyazısı olarak kabûl edilmiştir. Şikâyet, sadâkatsızlığı doğurur. Oy-

sa âşık bütün ömrünü aşkındaki sadâkatı göstermeye adanmıştır. Buna karşılık sevgili bir kerecik lûtf gösterse; binlerce defâ eziyet ve sitem eder. Bu sebeple sevgilinin sitemi bir lûtf olarak bilinmelidir. Sabrın sonu selâmet; cevr ü cefâ ile sitemin sonu vuslattır.

Sevgilinin en önemli cevr ü cefâ vâsıtası gamze oklarıdır. Bu okun en acımasız olanı ise "**hadeng**" olarak bilinir. Hadeng kayın ağacından yapılan en üstün kaliteli okun adıdır. Hedefini aslâ şaşırılmaz. Sitem okları ise âşık bir iltifat sayılır. Âşık bu iltifatı görmezse rahatsızlık duyar. Ahmed Paşa (Ö.1497).

*Anmaz oldun sanemâ cevr ü cefân ile beni
Böyle gözden mi savarsın seni candan seveni*

derken sevgilinin cevr ü cefâsına ne kadar ihtiyâcı olduğunu anlatır.

Vâsıf, yukarıdaki beyitte hemen hemen aynı duygular içindedir. Şikâyet şöyle dursun, sevgilinin cevr ü cefâsını kendisine çile (çille) edinmiştir. Beyitte "çekmek" mastarını da kullanarak "çile çekmeyi" hatırlatan şâir câzip bir ihâm-ı tenâsüp yapmıştır. Çile, kelime anlamı îtibârıyla "yay kirişi" de demektir. Bu bakımdan şâir ikinci bir ihâm-ı tenâsüp ile beyitteki yay ile sevgilinin yay gibi olan kaşlarını da gündeme getirerek, gerçek anlama ilâve olarak "**herkes tasavvuf uğrunda çile çekerken ben sevgilinin yay kaşlarından fırlayan sitem oklarının çilesini çekmekteyim.**" demek ister. Bilindiği gibi çile çekmek deyimi ıstılahî anlamının dışında bir de "eziyet ve sıkıntıya dâcâr olmak" anlamını ihtivâ eder. Vâsıf aynı imajı başka bir beyitinde şöyle tekrarlar:

*Dest-i cevrinde nice yullar o kaşı yayın
Çekdiğim çille-i merdâne gelir hatırıma.*

Tasavvufta **çile**, dünyâya âit her şeyden el çekerek bir hücreye kapanıp 40 günlük nefis terbiyesi ve ibâdet demektir. Çil kelimesi, Farsçada 40 sayısının karşılığı olan "çihil" kelimesinin muhaffefidir. Arapçada "erbaîn" denir. İnsan nefsinin mâsivadan geçmesi, ancak 40 günde gerçekleşir. Herhangi bir tarîkata girmek isteyen kişi önce bir yere kapanır ve her geçen gün yemesini, içmesini, uykusunu azaltarak ibâdet ve zikirle

meşgûl olur. Bu işe başlamaya "çileye girmek", bitirmeye de "çileden çıkmak" denir. Halk dilindeki "çileden çıkmak" deyiimi, 40 günü tamamlamadan çileyi terketmek anlamında türemiştir. Daha çok, uygun olmayan, asabî durumlar ve anî kararlarla gidişatını bozmak anlamına gelir. Zîra, çilede ibâdet ve zikir gerekirken, sinirlenerek nefesine hâkimiyet duygusunu yitirmek olmaz. Çilede her şeyden önce nefesine gem vurabilmek önemlidir. Gönülde bir kir olarak bulunan, şeytânî vasıfları yıkayıp bir süs olan Rahmânî vasıfları kuvvetlendirmek için girilen çile, bir riyâzet ve sınav dönemi sayılır. Çünkü çileye giren kişi, dünyâdan, toplumdan, gösterişten, güzel elbiselerden soyunur. Allah ile başbaşa kalır. Hattâ bunun için örtündüğü elbiseler hâriç üzerinde dünyâ nîmeti bile bulunmaz.

Çileye girmenin bir âdâbı vardır: Şeyh duâ ederek dervişi çilehâneye sokar ve bir Fâtîha ile kapıyı kapatıp gider. Çilehânede bir seccâde (post), bir de Kur'ân-ı Kerim bulunur. Derviş buradan yalnızca abdest tâzelemek için çıkar. Giriş çıkışlarda kimseyle konuşulmaz ve oyalanıp zaman geçirilmez. Çiledeki kişiye her gün bir derviş tarafından yiyecek getirilir. İlk gün 40 zeytin ve bir testi su ile çilehâneye girenler de vardır. Çile müddetince her gün bir zeytin azaltılarak son gün bir zeytin verilmesi âdettir. Çilenin sonunda derviş, içerde hissettiklerini ve rüyâlarını şeyhe anlatır. Şeyh gerek duyarsa onu tekrar çileye sokabilir. Eğer geri girmeyecekse bir kurban kesilir ve kurban etinin suyuyla yapılmış bir tabak tirit kendisine ikrâm edilerek kutlanır.

Çilenin her tarîkatta değişik yolları vardır. Sözelimi Mevlevîlik'te çile 1001 gün hizmet şeklinde sürer.

Eski toplumumuzda önemli bir yere sâhip olan çile olayı, dîvan şâirlerini de etkilemiş ve onlar da sevgiliden dolayı çektiklerini, bu çile dönemine benzetmişlerdir.

*Ne çile çektiğimi bûriya-yı gamda fakîr
Görünce nakşını göstermede imkân hasır*

(Sâbit)

*Çille-i vahdeti Mansûr gibi çekmiş yoğ idi
İsmi Hallâc idi âhir o da kırda kirişi.*

(Ali Haydar Molla)

gibi birçok beyitte çileyi, gerek gerçek, gerekse mecâzî anlamda, eski toplumumuzun sosyal hayatının bir parçası olarak görürüz.

*4. Bülbül gibi biz mu'tekif-i ma'bed-i aşkız
Şeb tâ-be-seher âh u nevâ nâfilemizdir*

Biz, -tıpkı bülbül gibi- aşk mâbedinde îtikâfa girmişiz; akşamdan sabaha kadar ettiğimiz âhlar ve inleyişler ise, nâfile ibâdetlerimizdir.

Şâir bir önceki beyitte çile çektiğini söylemişti. Bu beyitte de îtikâf hâlinen bahsediyor.

Îtikâf, kendi isteğiyle bir mescide kapanıp ibâdetle meşgul olmaktır. Daha çok Ramazan ayının son on gününde câmilerin maksûre denilen bölmesinde gerçekleştirilir. Îtikâfa giren kişilerin derviş olması şart değildir. Günümüzde de îtikâf geleneği devam etmektedir. Peygamberimiz Medine'de, her yıl Ramazanın son 10 gününü îtikâfla geçirdiği için âdetâ sünnet hükmüne girmiştir. Bunun için îtikâfın sünnet-i müekkeke olduğunu söyleyen âlimler vardır.

Îtikâfa daha çok nefsi öldürmek amacıyla girilir. Îtikâfın şartları da çileye benzer. Zarûrî olmadıkça dışarı çıkılmaz ve dünyâ kelâmı edilmez. Gündüz oruçta, gece ibâdet ve tâatta devam edilir. Az uyunur, çok ibâdetle meşgul olunur. Bir Âyet-i Kerîmede de: "(Ey mü'minler!) Mescidlerde îtikâfı ihtiyar ettiğiniz sırada kadınlara yaklaşmayınız¹" emri ilahîsi vardır. Îtikâfa giren kişi, varsa kazâ, yoksa nâfile namaz edâ eder.

Beytin ikinci mısırında geçen nâfile kelimesine gelince; ibâdetin dört çeşidi vardır. Farz, vâcip, sünnet ve nâfile. Nâfile ibâdetler namaz, oruç ve tavaf için geçerlidir. Nâfile ibâdetler kulu Allah'a yaklaştırır. Nitekim bir Hadîs-i Kudside: "...Her zaman kulum bana nâfile ibâdetleriyle de yaklaşmak ister. Nihâyet ben ona muhabbet ederim. Artık ben kulumu sevince, onun iştir kulağı, görür gözü, tutar eli, yürür ayağı mesâbesinde

1- Kur'an-ı Kerim, Bakara sûresi, âyet 177

olurum (ve bu azâlarıyla husûlünü arzu ettiği bütün dileklerini veririm)²." buyurulmaktadır.

Şâir bu beyitte kendini bûlbûle teşbih etmektedir. Bûlbûl, âdetâ îtikâfa girmiş gibi bütün zamânını gülü zikrederek geçirir. Şâirin gülü ise sevgilisidir. İtikâfta sabahlara kadar ve özellikle seher vaktinde ibâdet daha huşû vericidir. Kezâ bûlbûl de seher vaktinde şeydâlığını artırır. Âşık için îtikâf, aşk mâbedinde gerçekleşir. Akşamdan sabaha kadar onun için ağlayıp inlemeler de nâfile namaz yerine geçer. Nâfile ibâdet, farz ve sünnetten artık olarak Allah'a yaklaşma amacıyla yapılan ibâdettir. Bunun için herhangi bir kul, nâfile ibâdetten sorumlu değildir. Ancak üzerinde farz ibâdet borcu olan kişi, nâfile ibâdet yapamaz. Eğer edâ edemediği farz namaz varsa, nâfile yerine kazâ namazı kılar. Şâir bütün bunları söyleyerek demek ister ki: "Bizim aşk işinde eksliğimiz yoktur. Zâten aşkın îcaplarını hiç eksiksiz yerine getiriyoruz. Buna ilâve olarak da âh edip inleyerek tıpkı Allah'a nâfile ibâdetle yaklaşmak gibi sevgiliye yakınlık talep etmekteyiz."

5. *Müşâtâkız o mehrûya felekde o kadar kim
Her rûz-ı firâkı sene-i kâmilemizdir.*

Şu felek içinde o ay yüzlü sevgiliye, o kadar özlem duymaktayız ki ondan ayrı geçen her bir günümüz bize artık yıl gibi (uzun) gelir.

Beyitte geçen felek kelimesi tevriyeli kullanılmıştır. **Tevriye**, nükte yapmak maksadıyla birkaç anlamı olan bir kelimenin en uzak anlamını kastederek kullanma san'atıdır. Bu anlamlar mecaz veya gerçek olabilir.

*Sordum nigârı dediler ahhâb
Semt-i vefâda doğru yoldadır.*

beytinde geçen "**Semt-i Vefâ**" ve "**Doğru Yol**" tamlamalarının kelime anlamları yanında bir de özel ad olarak kullanılmaları gibi. Burada uzak anlam olarak İstanbul'daki Vefâ semti ile Doğru Yol'u hatırlamak nükteyi ortaya çıkarır. İşte Vâsıf da "felek" kelimesinin önce "gökyüzü, semâ" an-

2- Sahih-i Buharî c.XII. (6. baskı) Ankara 1982, s.202. vd.

lamını, sonra da uzak anlam olan "âlem, dünyâ" anlamını hatırlatarak nükte yapmaktadır. Birinci anlama göre elbette "felekte (gökyüzü)" bir "meh (ay)" bulunur. Uzak anlamda ise şâir "felekte (dünyâda)" bir mehrû (ay yüzlü)" sevgili istediğini belirtmekte, ona özlem duyduğunu anlatmaktadır.

Ona göre, mehtâb doğmadan karanlık bir gece ne kadar kasvetli ise; mehrû (ay yüzlü) sevgili olmayan dünyâ da o kadar çekilmezdir. Hattâ şâir bir de mübâlağa yaparak sevgilisiz geçen her bir ayrılık gecesini bir artık yıl olarak gösterir. Bilindiği gibi her dört yılda senenin gün sayısı bir gün artar. Miladî takvimde Şubat ayının dört yılda bir 29 çekmesi bundandır. Hicrî takvimde de aynı artık yıl sistemi mevcuttur.

Şâirin durumunu artık varın siz düşünün!

6. *Değmez sühan-ı bî-mezemiz câize Vâsîf*
Nakdîne-i tahsin-i ehîbbâ sulemizdir.

Ey Vâsîf! Şu zevksiz (!) şiirimize câize (verilmeye) değmezse (!) de; bizim gerçek câizemiz, dostların paradan daha değerli olan takdirleri ve beğenip alkışlamalarıdır.

Hemen her dîvan şâiri bir parça da olsa kıymetinin bilinmediğinden şikâyet eder. Vâsîf da yazdığı şiire, nakit câize verilmemesine üzülmekle berâber, kendisini, beğenilmekle tesellî eder.

Eskiler tevâzû dâiresinden dışarı çıkmazlar, kendilerini övmeyi sevmezlerse de, arada sırada böylesi **te'kîdû'l-medh bîmâ-yüşbîhu'z-zemm** (yeriyormuş gibi övme) yolunu tutarlar. Vâsîf, kendi şiirine "zevksiz" ve "câizeye layık değil" derken aslında nükte yapıp tam bunların zıt anlamlarını zihinlere yerleştirir. Zâten okuyucu da şiirin gerçek değerini görerek buna hak verir.

Câize veyâ sîle, dîvan şiirinin bir çeşit te'lif hakları kânûnu da sayılır. Eskiden bir şâir, yüksek mevkîlerde bulunan birisine bir şiir, -özellikle medhiye- sunarsa, o kişi de âlicenaplık gösterip şâire bahşîş ve yardım verirdi. Câize, para cinsinden olduğu gibi giyecek, mal, mülk cinsinden de olurdu.

Peygamberimiz, huzûrunda bir kasîde okuyarak Müslüman olduğunu açıklayıp İslâm'ı yüceltici beyitler söyleyen ünlü şâir Ka'b b. Züheyre

bürde (hırka) sini ihsan etmiştir. Bu şiir, **Kasîde-i Bürde** adıyla ünlüdür. Peygamberimizin bu ihsânı, daha sonra âdetâ bir sünnet gibi telakkî edilmiş ve övülen kişiler, şâire câize vermeyi âdet hâline getirmişlerdir. Bunların başında Gazneli Mahmud yer alır. Öyle ki sarayında 400 kadar şâir bulunduğu hâlde sultanu'ş-şuarâsı olan Unsurî, onun verdiği câizeler ile sofrası takımını altından yaptıracak kadar zengin olmuştur. Bunun için Emevî ve Abbâsî saraylarında câize çok revaç bulmuştur.

Şâirlerin geçim vâsıtası, elbette yalnızca câize değildir. Hele Osmanlı sarayında aslâ böyle bir durum vâkî olmamıştır. Hiç bir onurlu kişi, açığa dilencilik yapar gibi başkasından bir şey istemez. Kaldı ki dîvan şâirlerinin çoğu üstün görevlere sâhip, ülkenin seçkin insanları arasında yer alırlardı. Mehdiyelerde övülen kişiler hakkındaki mübâlağalı söyleyişler, câize maksadıyla değil, dîvan şiirinin san'at örgüsüne uygun yapılarından, belki çok zaman şâirin samîmî hislerinden kaynaklanır. Bunun karşılığında övülen kişi de şâire bir atıyyede bulunursa, bu durum aradaki samîmiyet, sevgi, saygı ve san'at severlikten ileri gelir. "**Mârifet iltifâta tâbîdir**" mefhumunca câizeyi verenin de, alanın da içi rahattır. Ne verende kibir, ne alanda mahcupluk olmaz. Başta da dediğimiz gibi câize bir tür te'lif hakkıdır. Bâzı şâirlerin medhiyeleri sonunda üstü kapalı da olsa câizeden söz etmeleri ise kânûnî haklarını korumak gibi düşünülmelidir.

Dîvan şiirinin son zamanlarda uğradığı saldırıların en başında câize meselesi yer alır. Sanki "sanat, para için" yapıyormuş gibi aksettirilen bu tür bir yorum, kökünü ve kökenini hazmedemeyen birkaç haramzâdenin kuru iftirâsından başka bir şey değildir. Kaldı ki târihimizin hiç bir döneminde o günlerdeki kadar san'atçılara değer verilmemiştir. Bu gün aynı zihniyette insanların san'atçılara yeterli ilginin gösterilmediğini söyleyip durmaları ise daha şaşırtıcıdır. Hani bir zengin çıkıp da beğeneceği her bir mısra için bir altın vereceğini söylese, eminiz önce câize tenkitçileri boy gösterir ve o kişiyi göklerden aşırmakta yarışır. Üstelik dîvan şâirlerinin söz ve mânâ ihtişamına erişmeden. O zaman insan ister istemez Nevî'nin (Ö.1599)

*Bağteten olmuş iken tutî gurâba hem-nişin
Yine şekvâyı gurâb eyler garâbet bundadır.
müfredini hatırlayacaktır.*

SAÂDET PERİSİ

Doç.Dr. Kâzım YETİŞ

Bu günün insanı çeşitli maddî imkanlara rağmen mesut ve rahat değildir. Sanki ufkumuzdan saâdet perisi kaçıp gitmiştir.

Hangi sınıf ve seviyede olursa olsun insan, **"daha yok mu"** nun izacı edici igvâlarından kendini kurtaramıyor. Sıkıntılı anlardan kurtuluşa söylenen **"oh!.. dünyâ varmış"** sözü artık unutulmuş veya bütünü ile mânâ değiştirmiş. Aman şu dünyâdan daha neler alabilirim gibi körüklenmiş bir ihtirâsı ifâde eder olmuş. İnsan oğlu kendini dünyânın içine mahkum edip varlığını onun ezici mengenesinin arasına bırakmış.

İnsan hep aynıdır; fakat eskiden saâdet ufuklarında kanatlanabilir, kendi kendine yetme mutluluğunu yaşayabilirken bu gün niye ve nasıl bu hâle gelmiş diye bir soru sorsak nasıl bir cevap alacağımızı bilemiyorum. Bununla beraber bir vesîle ile içine girip kendimi alamadığım Niyâzî-i Mısri Divanı neler kaybettiğimizi hatırlattı.

Yağma edersin varlığın

Gider gönülden darlığın

Maddî istekleri, ihtirasları sınırlamanın en güzel yolu bu değil mi? O zaman haps olduğumuz dünyânın dışında **başka dünyâların** da varlığını anlayacak **"oh!.. dünyâ varmış"** diyeceğizdir.

Bu gün en çok sıkıntısı çekilen, buhranı yaşanan şey sevgisizliktir.

İnsanlar birbirlerini sevmeyi unutmuşlar. Aşk artık sanki dünyamızdan çekilmiş. Şehvî tatminleri aşk zannedip nemiz var nemiz yoksa ortaya dökerek mutluluk arıyoruz. Yeni parola "**ye, iç, eğlen, seviş...**" Nitekim buna engel olabilecek her şeyi yıkıp geçiyoruz. Etrâfımızda kangren olmuş bir yığın yara teşekkül ediyor. Günümüzde kimse,

Gel timâr et yararı sen aşk ile

Yaraların onulacak çağdır

demiyor. İnsanları sevmenin bir insanlık, Yaradandan ötürü yaradılanı hoş görmenin bir kulluk olduğu çoktan unutulmuş. Kulluk da ne kelime. Artık herkes kral. Heves ve ihtiraslarını, menfaatlerini dizginlemede değil, uygulamada bir kral gibi davranmak istiyor. Halbuki büyüklük isteseydik gönlümüze pâdişah olabilirdik. Tabîi o zaman da

Onmadık başım kavgaya saldın,

Pâdişahım seyrana kasdın var.

deyiverirdik.

Birilerinin seyrana kasdı olduğunu idrâkine erdikten sonra

İbret ile şeş cihetten görünen eşyaya bak

Cümle bir âyinedir kim vech-i Rahmân ondadır.

demek ve eşyâya o gözle bakmak kim bilir bizi hangi ufuklara kanatlan-
dıracaktır? İşte o zaman

Ey Allahım seni sevmek ne güzeldir, ne güzeldir,

Yolunda baş ve can vermek ne güzeldir, ne güzeldir.

şuuruna ermiş olmanın mutluluğunu içinde ve dışında yaşayan bir insan olarak, sâdece kendimiz mesut olmakla kalmayacak, çevremizdekileri de rahata kavuşturabileceğiz.

Fakat bu ihtiras gayyasından Niyazî-i Mısırî'ler bizi kulağımızdan tutup çıkaracak değiller a! Biz o çok güvendiğimiz aklımızla ne zaman onları aramaya çıkacağız? Onlardaki saadet perisinin farkına ne zaman varacağız?

EŞYÂYA DOST MUYUZ?

Sait BAŞER

Dostluk duygusunun insanoğlundaki saadet ihtiyâcına cevap veren bir haslet olduğu görüşü her türlü tartışmadan uzaktır. Çünkü dost bir çerçeve, sevginin sıcaklığı ve emniyeti içerisinde insan rûhunu tatmin eden bir platform sunar. Dostluk konusu gibi fevkalâde şümullü bir mevzûu en basit bir noktasından ele alalım.

Eşyâya dost muyuz?

Ya da şöyle düşünelim: Çevremizdeki eşyâlar; malzeme, şekil, vazife, işleyiş tarzı ve birbirlerine olan nisbetleriyle bizde dostluğun emniyetini uyandırıyorlar mı?

Ayaklarımızı uzatıp koltuğumuza oturduğumuz vakit, televizyona; programlar, ışık dozu, ses dozu, elektromanyetik dalgalar, elektronik çınlamalar, reklamlar vesâir unsurlara rağmen bir iç tedirginliği duymadan emniyetle bakabiliyor muyuz? Radyonun düğmesini çevirdiğimizde, çeşitli elektrikli âletleri kullanırken, hattâ betonarme binâlar içinde, yolda, trafikte; çerçeveyi büyütelim şehirde ve bu çerçeve içinde geçen hayatımızda biz eşyâya dost muyuz? Eşyâdan bize dostça mesajlar geliyor mu? Yoksa şehir üstümüze üstümüze mi yürüyor?

Bugün hemen çoğumuz bu sorulara kolay kolay olumlu cevap verebilecek durumda değiliz.

Bakış açımızı biraz daha genişletecek olursak, hayatımızı tanzim eden sanayi toplumu şartları içerisinde, bizim mi eşyâyı, eşyânın mı bizi

kullandığı çok tartışma götürür sorulara dönüşmüştür. Artık birçoğumuz vaktimizin büyük kısmını üzerine hiçbir emeğimiz sinmeyen, yapısını asla anlamadığımız sayısız tüketim maddesine sâhip olabilmeye ve onların bakımlarına harcıyoruz. Bir bakıma dev üretim çarklarının dönmeğe devam edebilmeleri bize bağlı olduğu için, biz, ömür boyu taksit de ödesek, aldığımız eşyâlarla dost olamasak da bu dev endüstri çarkının bir dişlisi olmak sanki kaderimizmiş gibi gösteriliyor. Sosyoloji buna cafcıflı bir de isim takmıştır: **Tüketim Toplumu!** Saadetimiz bahasına bu çarkın dönmesine, hiçbir ünsiyetimiz olmayan eşyâlar dünyâsı içinde yaşayarak yardımcı olmaya mahkûm durumdayız.

Sözü uzatmaya hâcet yok. Alt plandaki tecellîler hakkında şikâyetnâmeler döktürmek mümkün. İşin özü, günümüz teknolojisinin mantığıyla insan fitratı arasındaki derin çelişkidir. Bizim gibi varlığını bu teknolojiyi ve ürünlerini kullanmak sûretiyle sürdürmek mecbûriyetindeki bir toplum, bu gelişmelere hâkim olamamak dolayısıyla, tâbi olmak gibi bir mahkûmiyetin içindedir. Bütün tabiî kaynaklarımız ve insan gücümüz, gitgide değersizleşmekte, artan şehirleşme oranı dolayısıyla, tehlikenin çapı büyümektedir. Tehlike gün geçtikçe askerî, siyâsî, iktisâdî, tabiî çevre... vs. cepheleriyle bütün hayatımızı kuşatan bir mâhiyet kazanıyor. Körfez'e dökülen bir-iki milyon varil petrol gözlerimizde büyürken, her sene atmosfere milyarlarca tonluk atık verildiği unutuluyor. Bir zamanlar büyük mârifetmiş gibi takdim edilen teknolojik gelişme sürati, insanlığı çatlatacak, bütün değer ölçülerini öğütecek bir değirmene dönmüştür.

Arkeolojik kazılarda bulunan bir İnka testisinde: **"Olan bir daha olacak ve bu testilerle yeldeğirmenleri bütün insanoğlunu tekrar mahvedecek"** mânâsındaki bir cümleyi **sayın Nâbi Avcı'**dan duyduğum vakit, kendi kendime **"O İnka bir de bugünkü testilerle yeldeğirmenlerini görseydi, ne derdi acaba?"** diye sorduğumu hatırlıyorum.

* *
*

Târih noktasından bakıldığında, kendine göre bir takım haklı sebeplerle dayanarak İslâm âlemi içerisinde Türk dünyâsını koparmak, Türk dünyâsıyla da tek hareket kabiliyeti olan Türkiye'nin irtibâtını kesmek isteyen hıristiyan dünyâ, bugün gâlip ve mağrurdur. Gâlibiyeti geçmiş za-

manlardaki sâdece askerî ve siyâsî mâhiyet taşıyan gâlibiyetlere benze-
memektedir. Bu defâ sâdece dışarıdan hükmeden bir gâlib düşmanla karşı
karşıya değiliz. Batı dünyâsı asırlar süren **oryantalist çalışmalar** sonucunda
bütün İslâm âleminin, bu arada bilhassa Türkiye'nin mevcut kültür değer-
lerini ve potansiyellerini tamâmiyle kavramış ve o değerleri hayâtın dışı-
na itecek her türlü tedbiri bize empoze etmiş durumdadır.

İslâm ve Türk münevverleri bu eziklikten kurtulabilmek için "**Batı'nın
teknolojisini alalım ama, kendi kültürümüzü de muhâfaza edelim**" anafikri-
ni çok uzun zaman bir kurtuluş zannetmişlerdir. Oysa bugün görüyoruz
ki, teknoloji dediğimiz yapı; Batı'nın egoist, pozitivist ve mukaddeslerini
kaybetmiş kültürünün tabîî bir sonucudur. **Teknolojiyi alıp kültürü alma-
mak, televizyonu alıp sahne san'atlarını reddetmek ölçüsünde garip ve
imkânsızdır.** Üstelik bu teknoloji israf ve tüketime dayalı bir teknolojidir.
Ve insan faktörünü, çevre faktörünü, hâsılı fitratı reddeden bir teknoloji-
dir.

XIX. yüzyıl ortalarında harâretlenen "**Batı'nın kültürü mü, teknoloji-
mi tercih edilsin?**" sorusu, zaman içerisinde her iki yönüyle de tatbik
sâhası bulmuş sayılabilir. Devletin resmî politikaları yanında, bâzı cemaat
ve cereyan mensupları bu konunun mümkün olan bütün alternatifleri üze-
rinde yeterince tahlil yapmışlardır. Sonuç ortadadır. Kültürü terk edip tek-
nolojiyi almak mümkün olamamış; Batı egoizmine dayalı bir teknolojiyi
reddederek Batı karşısında savunmasız kalmak ise büsbütün dramatik so-
nuçlar vermiştir.

Bir yandan oryantalizmin ulaştığı sonuçları kullanan Batı diplomasi-
sinin telkin ve dikte ettirdiği kültür politikaları, diğer yandan teknoloji
karşısındaki dolaylı esâret bugün bizi içten ve dıştan, maddî ve mânevî,
görünür ve görünmez, sayısız mekanizmayla kısıkvrak bağlamış durum-
dadır. Teknolojisini kullanmak sûretiyle Batı'ya ulaşmak, başka türlü bir
yenilgi mânâsına geliyor. Çünkü o mantık içerisindeki yükseliş, bizim
kendimiz olmaktan çıkmamız neticesini vermektedir. Burada çok garib
görünecek bir anafikir söylemekten kendimizi alamıyoruz. Kendi tekno-
lojisine karşı mağlûb olacak bir Batı, başka türlü bir zafer kazanmış sayı-
lacaktır. Kaldı ki bunun pratikte ne kadar uzak bir ihtimal olduğu ortada-
dır.

Mütâreke yıllarında işgal altında bulunan, bütün ümitlerini kaybetmiş İstanbul'da muzdarib bir **Yahyâ Kemal** vardı. İstikbâle dâir hemen hemen hiçbir ciddî ümit ışığı bulunmayan o günlerde Fâtihâne rüyâlar görür ve istikbâlî kurtaracak çâreleri, eski İstanbul semtlerini dolaşarak düşünürdü. Koca Mustafa Paşa'da, Üsküdar'da, Eyüb'te, Rumelihisarı sırtlarında... Bâzen Rumeli Hisarı yapımında şehid düşen ilk şehidlerin türbelerini ziyâret eder, bâzen Üsküdar'ın dost ışıklarında, Süleymâniye'nin dinlendirici kubbeleri altında ecdâdımızın zamânî ve mekânî nasıl Türk kıldıklarını, **Bizans**'ın nasıl "**Türk İstanbul**", "**Aziz İstanbul**" hâline getirildiğini çok derinden duyan şâir sezgisiyle farkedirdi.

Matbuattaki **Yahyâ Kemal**, **Ahmed Naim Efendi** kavgası meşhurdur. O çileli günlerde bir çıkış yolu olarak, Türklüğün köklerini **Ahmet Yesevî**'ye bağlayan Yahyâ Kemal, yeni bir metod kullanıyordu. Onun metodu III. Sultan Ahmed'den bu yana denenelerden çok farklı, millî fakat modern bir metoddur. Büyük şâir haşmet devirlerini şekil ve politika ölçülerine göre değil, öz medeniyetimizi vücûda getiren temel düşünce ve inaniş üslûbuna göre yakalama peşindeydi. Bilhassa millî karakterin bozulmadığı dönemlerdeki Osmanlı san'atından hareketle bir millî felsefeye, yeni bir estetik anlayışına doğru dev adımlarla ilerliyordu. Türk mîmârîsinin büyük medenî kıymetini, Türk mûsikîsindeki mâverâî ifâde kudretini, Türk dil ve edebiyâtının ulaştığı vâsî terkîbi; Türk müslümanlığındaki engin müsâmaha, şevk, tevhid terbiyesi ve mukâvemeti ilk olarak onun yazı ve şiirlerinde biraraya gelmiş görüyoruz.

Eşyâya dost olmaktan başlayıp, teknoloji canavarından Batı emperyalizmine geçtiğimiz bir yazıda, durup dururken Yahyâ Kemal de nereden çıktı? diye düşünmek mümkün. Yahyâ Kemal, bize göre, dış şartlar bakımından daha güç bir dönemde, millî târimimiz bakımından en zelif olduğumuz bir devirde esir İstanbul'da "**akıncı cedlerinin ihtirâsını duyarak**" harâbelerde gizlenmiş, taşa kubbeye sinmiş büyük medenî kuvveyi yakalayarak, milletin önünde bir kurtuluş meşalesi uyandırmıştı. Onun bakışlarıyla görünen Türk-İslâm medeniyeti dost bir medeniyettir. Kendisiyle dosttur. Allâhıyla dosttur, yetmiş iki milletle dosttur, hattâ madde ve eşyâyla dosttur.

Madde ve eşyâ ile o kadar dosttur ki, Batı'nın insana eşyâ kıymeti vermediği devirlerde, değil insan, eşyâya dahî şahsiyet tanıyan dev bir va-

kıf medeniyeti kurmuştur. Eşyâya şahsiyet tanımıştır. Çünkü o ecdâdın gözünde ilâhî varlığın, Cenâb-ı Hakk'ın tecellisine mazhar olmayan bir zerre bile söz konusu değildir. Ve o ecdâd; eşyâ, nebat, hayvan, insan... kendi görüş ufkuna giren ve kontrolünde bulunan herşeyi ama herşeyi Rabbinin birer emâneti bilmiştir.

Yahyâ Kemal'in yaşadığı devrin şartları dikkate alınırsa öncü mütefekkilere mahsus bir kaderle sâdece ana çizgilerini, fakat mükemmel bir bütünlük içinde verebildiği bu medeniyet anlayışının günlük hayâta dâir unsurlarını bulmak ve müstakbel çehresini çizmek bizim neslin boynuna bir borçtur. Dünyânın içine girdiği büyük değişme süreci ve beşeriyetin akıl almaz ebadlara ulaşmış bulunan rûhî ıztırâbı karşısında Yahyâ Kemal'in açtığı yolun müstakbel hedefleri, öncelikle milletimizi sonra da âlem-i İslam ve insanlığı selâmete çıkaracak işaretler taşımaktadır.

"**Kökü mâzîde olan âti**" sözü boş bir tekerleme değildir. Siyâsî, askerî, iktisâdî ve ictimâî alanda yorumları yapılan bu sözün; günlük hayâtı, eşyâ ile insan, teknolojiyle insan münâsebetlerindeki çarpıklığı da çözecek bir yanı vardır. Yukarıda **eşyâya şahsiyet tanıyan vakıflardan** bahsetmiştik. Ama eşyâ-insan münâsebetinin günümüzdeki tüketim ekonomisi mantığı çerçevesinde kazandığı mâhiyet hazindir. Artık **herşey** ve hattâ **insan**, gücü elinde bulunduranların ihtiras ve egoizmlerini tatmin etmeğe yarayan, **bir defâ kullanılıp çöpe atılacak** âdî unsurlara dönüşmüştür. Bu tavır insanı her geçen gün daha da maddî ve süflî derekelere düşürmektedir. Muhâtab olduğu canlı cansız her varlığa birer âyet nazarıyla bakıp, el sürdüğü her eşyâya rûhâniyet kazandıran ataların torunları nerededir?

Tevhid akîdesinin günümüzdeki kuvvetli kalemi, fakat mütevâzî bir mümessili olarak muhterem **Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'nin** ifâdesiyle: "**Evinin her köşesine kendi zevkinin damgasını vuran bu kız, giydiği terlikten, ilerde kocasına kullandıracağı uçkura, para ve mühür kesesine kadar her el süreceği eşyâda akla şaşkınlık ve saygı veren mahâret, zevki mûcizeleştiren bir hüner göstermekte...**" idi. "**Gerçi, ne eşi ne benzeri olan toprak ve çini eşyâyı bir şiir âhengine yetmiş ipekli kumaşlarını, sadef, fil-dişi, akik, mercan, boynuz saplı kalemtraşlarını; divitleri, maktâları hep o san'atkâr yaptı. Öpülecek kadar zarif kaşıklar,... fincanları kucaklayan zarflar, zarflarının koynunda saklanan fincanlar... bütün bu eşsiz eserler de gene aynı hoşkun san'atkârın elinden çıktı.**"

* *
*

Elbette ki zamânın imkan, ihtiyaç ve zorlamalarını reddetmek gibi bir maksadımız yoktur. Târihin yeniden canlanmayacağını ve yalın mânâsıyla bizim elimizden tutmayacağını da bilenlerdeniz. Ancak eşyâya muâmelemizin gene Ayverdi'nin tâbiriyle söylemek gerekirse **"bir ibâdet huşûu"** çerçevesine oturtulması bize çıkış yolu olacakmış gibi görünüyor.

* *
*

Fakat nasıl târîh bizim elimizden tutmayacaksa, çok ortalama bir tasavvuf bilgisiyle kestirip atmak da doğru değildir. Esas îtibârıyla, teknoloji, sâdece Batı'da doğup gelişmiş bir vâkıa değildir. **Burada bizim îtirâzımız pozitivizm ilim geleneğine dayalı bir teknolojiye ve değer ölçülerinden tecrid edilmiş tüketim toplumu kalıbıdır.** Batı, tüketim toplumu elbette teşvik edecektir. Çünkü moda tâbiriyle serbest piyasa ekonomisinin dünyâ toplumlarına benimsetilmesi demek, hem Batı'nın pazarlarının sürekli açık kalması, hem de tüketim maddeleriyle en ücrâ köşelere kadar ulaşan Batı teknolojisi sâyesinde Batı'nın kültürel hegemonyasının pekiştirilmesi demektir.

Yoksa bizim ve genel mânâda Doğu'nun kullandığı bir teknoloji de vardır. Hiç kimse **Drina Köprüsü'nün, Selfmiye'nin, dev Kadırgaların, Pîrî Reis'in haritasının, Ebu'l İzz'in çalışmalarının, Dede Efendi mûsıkisinin, Fâtih havan toplarının, Safranbolu evlerinin temelsiz, rast gele unsurlar olduğunu iddiâ edemez.** Kullandıkları hamam tasından rahlesine, çadırından ahşap mîmârîsine, kışlasına, sarayına kadar, hayâtının bütün unsurlarını müzelerde saklamaya değer bulduğumuz o medeniyete baktıktan sonra, **bizim yaşadığımız hayattan geriye ne kalacaktır, düşünmek zorundayız.**

Ancak teknolojinin gemi azıya almış sürati karşısındaki şoka uğramış halden sıyrılıp, sâkin kafa ile düşünmek mecbûriyeti de vardır. Kendine göre hızı giderek artan bir ritm taşıyan Batı teknolojisine nasıl karşı durabiliriz? Eğer herbirimiz bu suâli soracak hâlet-i rûhiyeye geldiy-

sek, diyebilmeliyiz ki bu teknolojiyi canavarlaştıran, arkasındaki mukaddeslerini reddetmiş Batı pozitivizmidir. Televizyonu meydana getiren binlerce teknolojik buluş, acaba tevhid şuuru taşıyan bir insanın eline geçmiş olsaydı gene Televizyon şeklinde mi terkiib edilirdi?

Çâreyi yine kültürümüzden arayalım. Türk mûsikîsinde fasıl esnâsında, temponun yükseldiği bir demde gerilimi azaltmak ve dinlenmek için, araya, taksim hattâ taksimler konur. Bu taksimler yapılırken dinleyicinin birden boşlukta kalmasına engel olunarak, faslın kaldığı makamdan alınıp, tedricî ve yumuşak geçişlerle başka bir makam ve usûle zemin hazırlanır. Böylece, şartlara göre daha tabîî başka bir form ve yavaş bir usûle atlanmış olur. Teknoloji bahsinde daha mûnis ve insânî ölçülere ulaşmak için böyle bir metodun tatbîki çâre olabilir. Batı müziğinde kullanılan 2 ve 3 zamanlı ilkel ölçülerden, Türk mûsikîsindeki 28 zamanlı Devr-i Kebir, 32 zamanlı Muhammes, 88 zamanlı Darb-ı Fetih ve benzeri yüksek ve mütekâmil usullere geçmek gibi, kendi medeniyet felsefemizin teknolojisini de hep berâber düşünmeliyiz.

Varlık âlemindeki tecellîlere gönlümüzü yeniden açmalı ve eşyâya dost olabilmeliyiz!..

MEVLÂNÂ ve ALEVÎLİK

Şefik CAN

Hazret-i Mevlânâ'nın şiirleri arasına, Mevlânâ'ya âit olmayan bâzı şiirler karıştırılmıştır. Bu şiirler, müfrit Şiîlerden, İsmâiliyye mezhebinde bulunan şâirlerin Hazret-i Ali'yi tanrılaştıran şiirleridir. Bu şiirlerin gerek üslup, gerek anlam bakımından Mevlânâ ile hiç bir ilgisi yoktur. Meselâ İranlı edip Hidâyet Han'ın Dîvân-ı Şemsü'l-Hakâyık adı ile hazırlayıp (1280:1863) senesinde Tahran'da bastırıldığı dîvanda, Mevlânâ'ya âit olmayan bir çok şiirler vardır. Yine (1302:1884) senesinde Hindistan'da basılan büyük eb'atta 1036 sayfa tutan Külliyyât-ı Şems-i Tebrîzî kitabında da Mevlânâ'ya âit olmayan hayli şiirler bulunmaktadır.

Hidâyet Rızâ Kalı Han'ın (1215/1800-1281:1864) yukarıda ismi geçen Dîvân-ı Şemsü'l-Hakâyık eseri, üstâdımız merhum ve mağfur Mithat Bahrî Beytur tarafından Dîvân-ı Kebîr'den seçmeler nâmı altında Türkçe'ye tercüme edilerek üç cilt hâlinde yayınlandı. Mevlânâ'ya âit olmayan bu şiirler, okuyanları şaşırtmaktadır. Bereket versin, Tahran üniversitesi profesörlerinden Fîrûzanfer merhûmun, Şîî tarafını tutmadan, ilim aşkıyla uğraşarak, şimdiye kadar, basılmış ve basılmamış Mevlânâ'ya âit bütün dîvanları inceleyerek nüsha farklarını da göstererek, gerçekten Mevlânâ'ya âit şiirleri titizlikle seçip, yedi cilt hâlinde bastırıldığı esas "Dîvân-ı Kebîr"de Hazret-i Ali'yi tanrılaştıran bu uydurma şiirler

yoktur.

Hangi mezhepte, hangi meşrepte olursa olsun, büyük kişileri herkes kendi tarafına çekmek ister. Bu yüzdendir ki Hazret-i Mevlânâ'ya âit olmayan ve Hazret-i Ali'yi, insan olarak değil de hâşâ Allah olarak tavsîf eden bu şiirleri okuyan alevîlerden, Mevlânâ'yı benimseyenler, kendilerinden sayanlar olduğu gibi, Bektâşî'lerden de, Hazret-i Mevlânâ'yı Hacı Bektaş'ın halîfesi olarak tanıyanlar da vardır. (Gölpınarlı: Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik: Sahife 300)

Mevlânâ bir zümrenin değildir, Mevlânâ herkesindir. Bu hakîkati çok iyi anlamış da Devlet Şah, tezkiresinde Mevlânâ için:"

درم مذہب ہا ستودہ ، نزد ہم طائفہ مقبول بودہ]

Her mezhep erbâbı Mevlânâ'yı övmüş, O her tâifenin, herkesin makbûlü olmuştur." (Tezkire-i Devlet Şah-ı Semerkandî be tahkîk ü tashîk Muhammed Abbâsî; Tahran; Sahife 213) demiştir.

Bu yüzdendir ki, Mevlânâ'da herkes kendini, kendi meşrebini, inancını bulmuş, O'nu kendinden sanmıştır. Bu yüzdendir ki, herkes O'nu başka türlü görmüştür, kimisi O'nu melâmî, kimi Şîî ve Câferî, kimi Bektâşî bilmiştir. Halbuki Mevlânâ tam mânâsıyla Peygamberimizin yolunda, Sünnî bir velîdir.

İslâmiyet'te müsâmaha esastır. Kur'ân'ımızda "Dinde cebir ve ikrah yoktur." diye buyurulmuştur. Hazret-i Mevlânâ da tam Muhammedî bir yolda olduğu için, kimseyi hor görmez. Müsâmaha ve hoşgörülük O'nun en bâriz bir vasfıdır. Her mezhebe, her inanç sâhibine saygılı davrandığı için cenâzesinde Hristiyanlar da, Mûsevîler de İslâmlarla berâber ağlaştılar. "Ben yetmiş iki mezhepteyim." dediği zaman da, bütün mezheplerin, dinlerin, hakîkatlerinin ilâhî taktir gereğince bir olduğunu anlatmak istemesi enderdir.

Eğer Mevlânâ Şîî ve Alevî olsaydı, bir çok Şîî âlimleri gibi Hazret-i Ebû Bekir'den, Hazret-i Ömer'den, Hazret-i Osman'dan hiç bahsetmezdi. Halbuki Hazret-i Mevlânâ, Hazret-i Ali gibi, Peygamberimizin diğer azîz dostlarını da sevmekte ve eserlerinde onlardan bahsetmektedir. Bir fikir edinmek üzere gerek Mesnevî'de ve gerekse Divân-ı Kebîr'de Peygamberimizin dört sevgili dostunun isimlerinin kaç yerde zikredildiğini azîz okuyucularıma arz etmek isterim: Hazret-i Mevlânâ; Hazret-i Ebû Be-

kir'den Mesnevî'de 10 yerde Dîvân-ı Kebîr'de 8 yerde; Hazret-i Ömer'den Mesnevî'de 18 yerde, Dîvân-ı Kebîr'de 20 yerde; Hazret-i Osman'dan Mesnevî'de 3 yerde, Dîvân-ı Kebîr'de 8 yerde; Hazret-i Ali'den Mesnevî'de 41 yerde, Dîvân-ı Kebîr'de 23 yerde bahsetmektedir.

Hazret-i Ali'yi, kim sevmez? "Ledün ilminin şehrine Ali kapısından girildiğine" göre, Allâh'ı, Peygamberi seven her müslüman, elbette Hazret-i Ali'yi sevecektir. Hazret-i Ali Peygamberimizin en yakınıdır, haksızlığa mâruz kalmıştır. Saltanat kurmak isteyen ve İslâm Cumhuriyetini baltalayan Muâviye'nin hilesine kurban gitmiştir. Vicdan da Hazret-i Ali'yi sevmeyi emretmektedir. Ama Hazret-i Ali gibi Hazret-i Ebû Bekir'i, Hazret-i Ömer'i, Hazret-i Osman'ı da sevmemiz gerekmektedir. Hazret-i Ali'yi de, Peygamber Efendimizi ve sahâbesini sevdiğimiz gibi seveceğiz. O'nu tanrılaştırmayacağız. Çünkü, bu aşırı sevgiyi Hazret-i Ali'nin kendisi de reddetmiştir, Allah, diye kendine secde edenleri öldürtmüştür. (İzmirli İsmail Hakkı: Muhassılû'l-Kelâm ve'l-Hikmet: Sahife 107-1336 İstanbul)

Ali sevgisini, dostumuz, efendimiz Suûd-i Mevlevî merhum şu kıt'asında ne güzel ifâde etmiştir:

Ben çâker-i Âl-i Nebevî'yim alevîyim
Sünnî, Hanefî, Mustafavî, Murtazavîyim
Hâşâ, ne hurûfî, ne de Şîi-gavîyim
El-minnetü Lillâh müselmân-ı kavîyim

(Ben, Peygamber Efendimizin âilesinin, Ehl-i Beyti'nin kuluyum, ben bir alevîyim. Ama, Sünnîyim, Hanefî mezhebindeyim, Hazret-i Mustafâ'ya ve Aliyy-i Murtazâ'ya bağlıyım. Hâşâ, ben ne hurûfîyim, ne de müfrit Şîî, Hazret-i Ali'yi tanrılaştıran Şîî değilim. Allah'a şükürler olsun, ben. dîni bütün, kuvvetli bir müslümanım.)

Hazret-i Mevlânâ'nın alevî sayılmasının bir sebebi de, Sultan Veled Hazretlerinden sonra gelen bâzı çelebilerin ve Mevlevî şeyhlerinin, rindâne hareketleri, içki içmeleri, namaz kılmamaları, Şîî ve Bâtınî inançlara kapılmaları, Bektâşî babaları gibi bıyıklarını uzatmaları, şerfâtın hükümlerine aykırı hareketlerinin halk nazarında hoş görülmemesidir. Bunları görenlerde, bunların bağlı bulunduğu Hazret-i Mevlânâ'nın da alevî olduğu kanaati uyanıyordu. Nitekim, bâzı Mevlevîlerin bir Muharrem ayının onuncu günü Sütlüce'de Sîneçâk'ın gömüldüğü mezarlıkta toplanıp

aşûre pişirdiklerini, semâ ettiklerini, sonra, bir çok kişilerin başlarını tıraş ettirip, İmam Hüseyin aşkına başlarını ve göğüslerini usturalarla yaraladıklarından bahsedilmektedir. (Abdûlbakî Gölpinarlı: Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik: Sahife 226)

Başkaları nasıl düşünürlerse düşünsünler, bizim, Hazret-i Mevlânâ'nın hududsuz müsâmahasına güvenerek, hiç kimseyi düşündüklerinden hissettiklerinden ve yaptıklarından kınamaya hakkımız yoktur. Şunu da biliyoruz ki Mevlânâ'dan sonra O'nun adına kurulan Mevlevîlik'te çok geçmeden iki yol ayrımı belirmişti:

Bunlardan birisi, tam babasının yolunda, şerîata sımsıkı bağlı zâhid Sultan Veled Hazretlerinin yolu, öteki kayda kuyûda sığmayan neş'eli, coşkun, rindâne edâlî Şems-i Tebrîzî'ye uyanların yolu. Veled kolunu Mevlevî-i Yobazî; Şems kolunu da Mevlevî-i Rindî diye adlandıranlar da var. Bu görüş, herkesin, meşrebine, zevkine, anlayışına göredir. Hem âşık, hem rint, hem coşkun fakat, aynı zamanda "Yaşadığım müddetçe Kur'ân'ın kuluyum." diyen ve sabahlara kadar ibâdet eden Mevlânâ'nın tam mânâsıyla izinde yürüyen Sultan Veled Hazretlerinin tâkip ettiği şeriat yolunu, herkesin kendi meşrebine göre yorumlaması da gâyet tabiidir. Nitekim, Gölpinarlı merhum "Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik" adlı eserinin 216'ncı sahifesinde: "... Sultan Veled'le katılaştan Mevlevîlik rûhunun Ulu Ârif Çelebi ile hayâtîyet kazandığı görülmektedir." demektedir. Bu bir hayâtîyet mi? Yoksa Mevlânâ'nın yolundan ayrılış mı? Bunu bilemiyorum. Bunu sayın okuyucularımın vicdanlarına bırakıyorum. Benim bildiğim, kendilerini rindâne bir neş'eye bırakarak, şerîatın bâzı kayıtlarından kurtulan, kendilerine has mânevî bir zevk içinde yaşayan Şems kolu mensupları ile Mevlânâmızın yaşayışları arasında epeyce farklar olsa gerek. Tasvîr-i Şerîflerinde bile elinde tesbihi bulunan Mevlânâ'nın mübârek eli, Suğrak-ı Asumân: Göklerin kadehine uzandığı için, yeryüzünün haram olan şarap kadehine uzanmamıştır.

Büyük Mevlânâmız Efendimiz, bir gazel-i âlîlerinde aynen şöyle buyurmaktadırlar:

همنون گدی هر در، بر هر دری من سر
 خلق در فلک زن، ز بر دراز دستی
 سواق آسمان، چون گرد آبخیزانت
 بیگانه شور عالم، کز خویش هم برتری

(Divân-ı Kebîr: 5, 2933)

(Bir dilenci gibi, her kapıyı çalma, her kapıya baş vurma. Sen, üstün bir varlıksın, güçlüsün, elin göklerin kapısına ulaşabilir. Sen o kapıyı, göklerin kapısını çal! Gökyüzünün, ötelerin aşk kadehi, seni, o hâle getirdi, mest etti ise, kendinden geçebildinse, şu dünyadan, şu fanî âlemden de vazgeç, düşünme...)

Göklerin kadehine uzanabilen el, yeryüzünün kadehine tenezzül eder mi? Mevlânâ şu rubâîlerinde bu hâli ne güzel ifâde ederler, ne hoş anlatırlar!

مايت نبود مني مارا بشارب
يا مجلس مارا لرب از جنك و زباب
ي ساقي و ي شاهد و ي مطرب و ي
شوريد و مستيم هومان غراب

(Bizim mest olmamız için şaraba ihtiyâcımız yoktur. Meclisimizin neş'elenmesi için çeng ve rebab da istemeyiz.

Biz gönül alıcı bir güzelin yüzünü görmeden, hoş sesli çalgıcıyı dinlemeden, sâkînin elinden yeryüzü şarabı içmeden mest olmuşuz, kendimizden geçmiştiz.)

Abdûlbaki Gölpınarlı merhum, son devir mevlevîhânelerinden bahsederken aynen şunları yazıyor:

"Gerçekten de Bahâriye Mevlevîhânesi'nde, rintlikle, alevîlik meşhurdu. Şeyh Nazîf (ölümü: 1860), bir Bektâşî'den aşırı alevî olduğu gibi, oğlu Hüseyin Fahreddîn Dede de (ölümü: 1911) aynı meşrepte idi. Hüseyin Fahreddîn Dede, bilhassa oğlu Şeyh Nazîf (ölümü: 1916) hemen her akşam demlenirdi. Evvelce rintlikle ve melâmetle meşhur olan Yenikapı Mevlevîhânesi ise zamânımızda zâhidlikle meşhurdu.

Bir Mevlevî'ye, neden külâhınız bu kadar uzun diye sormuşlar, "Şişenin boyuncadır. Erenler, ağyar gelirken üstüne örter, sırlarız." demiş. Bu hikâyeyi de Nazîf Efendi merhumdan duymuştum." (Abdûlbaki Gölpınarlı: Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik: Sahife 211)

Yanlış anlaşılmasın, bunları yazarken, dışları harap, fakat içleri mâmûr, pırıl, pırıl olan sultanlara hâşâ dil uzatmıyorum. Sarhoş olduğu, hor görüldüğü için, selâmını almayan imam efendiyi rüyâsında kurbağaya çeviren Fasîh Dede gibi bu sultanlar, şekilden, gösteriştten kurtulmuş,

hakîkate ermiş kişilerdir. Bunların sarhoşluğuna pek akıl ermez. Kıldıkları namazlarla mağrur olanların, şekle bağlanıp kalanların hayallerinin bile ulaşamayacağı makamlara ulaşmış erleri tenkîd etmek kimin haddine?

Melâmet kisvesine bürünmüş, perîşan ve sarhoş olarak karşımıza çıkan, ney çalarken, ilâhî aşkla ağlayan Nayzen Emîn Dede merhûmun de-recesine kim ulaşabilir? Bunların gönül vîrânelerindeki hazîneyi kim keş-fedebilir? Bunların dış yüzlerine bakarak büyük Mevlânâ'yı yanlış anla-dıkları için bu perîşan satırları yazmak zorunda kaldım.

Aşırı derecedeki Hazret-i Ali sevgisi yüzünden, Mevlevî evrâdında bulunan Hazret-i Ebû Bekir, Hazret-i Ömer, Hazret-i Osman'ın isimlerini silen Mevlevî kardeşlerimiz görüldüğü gibi, Muâviye ve Yezid'e sırası gelince küfür eden Mevlevîler de görülmektedir. Küfür, nefret, kin yolu Mevlânâ'nın yolu değildir. Çünkü Mevlânâ Mesnevî-i Şerif'in 2'nci cildi-nin 2604 numaralı beytin başlığında Muâviye'nin adından sonra, ashab hakkında kullanılan (Radıyallahu anh: Allah O'ndan râzı olsun.) temennîsinde bulunmuştur. Eğer Mevlânâ alevî olsaydı (Allah ona lânet etsin) derdi.

Nitekim, Mesnevî şârihi merhum Tâhirü'l-Mevlevî Hazretleri de yu-karıda numarasını yazdığım beyti şerh ederken aynen şunları yazmaktadır:

"Şunu da arz edeyim ki, ben Muâviye'ye söğenlerden değilim. (Radı-yallahu anh) diyenlerdenim. Fakat yapmış olduğu haksızlığı da hoş gör-mek ve hoş göstermek elimden gelmez." (Mesnevî: Tercüme ve şerheden Tahirü'l-Mevlevî; Cild II; Beyit 6557 Sahife 801)

Hazret-i Ali ile Muâviye arasındaki ihtilafa, dökülen kanlara ve bil-hassa Kerbelâ'da Hazret-i Hüseyin'in şehid edilmesine hangi müslüman acımaz? Saltanat hırsı yüzünden binlerce müslümanın kanının dökülmesi, Hazret-i Peygamber Efendimizin çok sevdiği torununun ve arkadaşlarının insafsızca şehid edilmeleri yürekleri sızlatan, gözleri yaşartan acıklı bir hâdisedir. 15 asır önce, siyâsî bâzı görüş ayrılıkları yüzünden çıkan bu kanlı hâdiselerin bu asırda da devam etmesi, mü'minlerin sünnî ve alevî diye birbirine düşman iki guruba ayrılması, müslümanlar için çok üzücü bir haldir.

15 asırdan beri her muharrem ayında Şîl'er'in mâteme girmeleri, ağ-lamaları, sızlamaları, döğünmeleri, bugün de devam etmektedir. Hazret-i Mevlânâ, belki de Halep şehrinde talebe iken bir muharrem günü rastladı-

ğı Şîîler'in mâtemini nasıl görmüş? Nasıl karşılamış? Ne söylemiş? Bunları Mesnevî-i Şerîf'den, dikkatle, ibretle okuyalım da Mevlânâ'nın meşrebini, mübârek görüşünü, güzel huyunu öğrenelim, ders alalım:

Mesnevî-i Şerîf'in 6'ncı cildinin 777 numaralı beyti ile başlayan bu bölümün tercümesini aynen alıyorum:

روز عاشورا هم اهل ملب
باب آنحالیه اندر تابست

(Mesnevî; 6. Cilt; Beyit 777)

(Aşûre günü bütün Halebliler, Antakya kapısına gelirler, akşam oluncaya kadar orada kalırlar.

Erkek, kadın büyük bir kalabalık orada toplanır, Peygamberin şehid edilen torununun ve O'nun âilesinin yasını tutarlardı.

Aşûre günü, Şîîler, Kerbelâ vak'ası için ağlar, feryad ederlerdi. Peygamber soyunun, Yezîd'den, Şimr'den gördüğü zulümleri, geçirdiği imtihanı sayar, dökerlerdi.

Nâraları bütün ovayı, çölü kaplar, seslere ses katardı.

Garib bir şâir, aşûre günü, yoldan geçiyordu. O feryâd ü figânı duydu.

Şehri bıraktı, kalabalığın bulunduğu tarafa gitti. O feryâdın, o mâtemin sebebinin anlamak istedi.

"Bu gam nedir? Kime yas tutuyorsunuz?" diye soruşturmaya başladı.

"Bu ölen herhalde büyük bir reis olacak, böyle bir kalabalık rast gele bir kişi için olamaz.

Bu ölen kişinin adını, lakablarını bana söyleyin. Siz buralısiniz, ben buraları bilmeyen bir garîbim.

Vefat eden zâtın ismi ne idi? Ne işle uğraşırdı? Nasıl bir adam idi.

Vasıflarını anlatın da, onun iyiliklerine âit bir mersiye söyleyeyim.

Ben şâir bir adamım, bir mersiye yazayım da bu yüzden bir azık, bir yiyecek elde edeyim." dedi.

Bu sözleri duyanlardan biri, şâire, "Sen, deli misin? Yoksa sen, Şîî değilsin de Ehl-i Beyt düşmanı mısın?" dedi.

Aşûre gününü, şehid edilen o büyük varlık için o gün yas tutmanın yüz seneden daha değerli olduğunu bilmiyor musun?

Mü'min nazarında bu gussa, bu dert hiç değersiz olur mu? Bir

mü'min Hazret-i Muhammed'i ne kadar çok severse, O'nun ciğerpâresi olan Kerbelâ Şehîdi Hüseyin Radıyallahu anh'ı da o kadar sevmesi gerekir.

Mü'minin nazarında o tertemiz rûha, mâtem tutmak, yüzlerce Nûh tûfânından daha meşhurdur.

Şâir, "Doğru." dedi. Fakat, Yezîd'in devri nerede? Bu fâcia ne vakit olmuş? Bu haber buraya ne kadar geç gelmiş?

O kötülükleri, o fâciayı körlerin gözleri bile gördü. Kerbelâ'da olup bitenleri sağrıların kulakları bile işitti.

Siz, şimdiye kadar, uyuyor muydunuz? Bu fâciayı yeni mi duydunuz ki yas tutuyor, elbiselerinizi yırtıyorsunuz?

Ey uyuya kalanlar, ey gaflet uykusuna dalanlar, Hazret-i Hüseyin'e değil, asıl siz, kendinize yas tutun, çünkü içine düştüğünüz bu gaflet uykusu sizin için kötü bir ölümdür.

Hazret-i Hüseyin'in rûhu, Hakk'a mensûb olan, o yüce Ruh, beden zindanından kurtuldu. Ne diye elbiselerinizi yırtıyorsunuz, ellerinizi ısırtıyorsunuz?

Hazret-i Hüseyin ve etrâfında bulunanlar, Dîn-i Mübîn'in en ileri gelenleri idiler.

Onlar, esirlik bağlarını kopardılar, zincirleri kırdılar, onlar için mâtem değil, mutluluk, neşe ve sevinç vakti geldi.

Onlar tomruğu, zinciri koparıp attılar, devlet sarayına uçup gittiler.

Onların hâlinden zerre kadar haberin olsaydı, bilirdin ki, bu gün onların saltanat günüdür, güzellik, mutluluk günüdür. Pâdişahlar pâdişâhı oluşu günüdür.

Haberin yoksa, yürü, git, kendi hâline ağla... Feryat et, çünkü sen, âhirete geçmeyi, dirilip haşrolmayı inkâr ediyorsun.

Kendi harap gönlüne, yıkık dinine ağla, feryat et... Çünkü senin gönlün, şu eski ve köhne dünyadan başka bir şey görmüyor.

Eğer gönlün, iyi insanların, öteki âlemde kavuşacakları devlet ve sâdeti görüyorsa, neden etrâfa yiğitçe yürüyorsun, niçin Hakk'a âtimad ve tevekkül kılmıyor, niçin kendini ona vermiyor, neden kalbini mânen zenginleştirerek hırs ve tamahtan kurtulmuyorsun?)

(Mesnevî-i Şerif; 6;777-803)

Eğer Mevlânâ alevî olsaydı, bu mâtem gününü böyle mi karşılardı? Ağlayanlara, sızlayanlara bu öğütleri mi verirdi?

Bâzı kardeşlerimiz, sırası gelince, her şeyin, her hâdisenin, Cenâb-ı Hakk'ın takdîrine göre cereyan ettiğini unutarak, Kerbelâ vak'asına sebep olanlara küfür etmekte, lânet yağdırmaktadırlar. Evet, Kerbelâ vak'ası hazîn ve bütün müslümanların kalbini sızlatan acıklı, kanlı bir hâdisedir.

Peygamber Efendimizin çok sevdiği torunu ve âilesi insafsızca şehîd edilmiştir. Fakat, aslında bu hâdise bir parti kavgası gibi siyâsî bir hâdisedir.

Asırlarca evvel cereyan eden bu hâdise yüzünden müslümanların guruplara bölünmesi, birbirlerine kin ve nefretle bakmaları İslâm düşmanlarını sevindirmektedir. Alevî ve Sünnî diye bu bölünme bâzı siyâset adamlarının vicdânen zayıf olmaları yüzünden oy kazanmak için kardeşleri birbirine düşürdüklerini târîh kitaplarında görmekte ve bu gün de gazetelerde okumaktayız. 31.8.1989 târihli bir gazetede şöyle bir başlık gözüme ilişti: "Hacı Bektaş Velî'nin kemiklerini sızlattılar." Altında aynen şunlar yazılı: "Hacı Bektaş Velî şenlikleri dolayısıyla düzenlenen sempozyumda, solcu konuşmacılar alevî, sünnî mes'elesini tahrik etmek için ellerinden geleni yaptılar." Doçent Doktorların, araştırmacıların, yazarların neler söylediklerini arz ederek sizi yormak istemiyorum. Yalnız tanınmış bir solcu yazarın Hacı Bektaş Velî için, "Dinsizdi." demesine aklım ermedi. Acaba bu solcu yazar, Hacı Bektaş Velî'de kendini mi gördü?

716 sene evvel Büyük Mevlânâ'nın müsâmahalî görüşlerini düşününüz, bir de bugünün aydın geçinen kişilerindeki bölücülük tahriklerini görünüz.

Aynı dinde olanların, hattâ aynı kanı taşıyanların 15 asır önce vukûa gelen siyâsî bir hâdisenin tesîri altında kalarak kendi menfaatleri için halkı birbirine düşürmeleri, birbirine düşman etmeleri memleketimize dînimize zarar vermektedir. Azîz Peygamberimizin çok sevdiği torununun şehîd edilmesinde, Peygamberimizin abdiyyetinin, yâni kulluğunun bir tecellîsi olduğunu da unutmamalıdır.

Küfür, nefret, kin Muhammedî bir yol değildir. Olan olmuştur. Yüzlerce sene önce olan bu acıklı hâdiseyi tâzelemek, gönüllerdeki yarayı kanatmak ne işe yarar. Büyük Mevlânâ'mızın görüşünden ders almalıyız.

Ârif bir insan olan Ken'ân Rıfâî Hazretlerine, "Siz, neden Kerbelâ fâciasına sebep olan Yezîd'e küfretmiyorsunuz?" dedikleri zaman, Hazretin:

"Ben, içimdeki Yezîd'le meşgulum." demesi ibrete şâyandır.

**ÇAĞDAŞ MÜNEVVERLERİN KUR'AN
ARAŞTIRMALARI ve MİLLETLERARASI
KUR'AN-I KERİM SEMPOZYUMU ÜZERİNE NOTLAR**

Tâlip KÜÇÜKCAN*

Bundan onbeş asır önce birçok insânî değer in dejenere olduğu ve cehâlet in fertlerin düşünce ve davranışlarına hükmettiğı bir coğrafya parçasında yeni bir vahiy tecrübesine şahit olundu. Sosyo-kültürel değerlerin çok tanrılı dîn in inanış tarafından şekillendirildiğı bir ictimâî yapı içinde Muhammed (s.a.v) adında biri çıkıyor ve cemiyetin uzun yıllardır kabulendiğı ve yaşadığı normları tevhid inancı çerçevesinde köklü bir şekilde değiştirmeye çalışıyor du. Hz. Muhammed insanları tevhid e dâvet ederken onlara vahyedilmiş bir mesajın muhtevâsını öğretmeye çalışıyor du. Yâni cemiyet fertlerini İslamiyet'e dâvet ederken İlâhî kaynaklı bir kitaptan, Kur'ân-ı Kerim'den destek alıyordu. Çok tanrılı çöl insanlarına tevhid ve aydınlığa giden yolu gösteren Kur'an, beşeriyete gönderildiğı günden beri "**Mutlak Hakikat**" in en açık ifâdesi ve savunucusu olarak canlılığını korumaktadır. Hz. Muhammed aracılığı ile metafizik âlemden varlık âlemine inen "âlemşümûl İslâmî mesaj" in şuuruna varan insan, İlâhî Bilgi'nin rehberliği ve Hz. Muhammed'in nebevî önderliğinde insanlık târihine damgasını vuran dünyânın en büyük medeniyetlerinden birinin temelini atmıştır. İslam vahyi yeni bir başlangıç arayışı içinde bunalan in-

* Yazar hâlen Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi'nde vazifelidir. (Kısıklı Cad. nu.7, Bağlarbaşı-Üsküdar/İST.

sanın düşüncesinde yeni ufuklar açmakla kalmamış, aynı zamanda onun mânevî dünyâsını da İlâhî bir kaynaktan varlık dünyâsına yayılan sevgiyle doldurmuştur.

İslam düşünce ve medeniyetinin temel motiflerini ihtivâ eden Kur'ân-ı Kerim târih boyunca birçok ilmî araştırma ve tartışmanın konusu olmuştur. Tabîî olarak bu araştırmalar önce İslam dünyâsında başlamış ve Kur'ân'ın dil, üslûp, muhtevâ, nüzûl sebepleri, kronolojisi ve okunuş şekilleri gibi birçok konuda ciltler dolusu kitaplar yazılmıştır. İslam coğrafyasının genişlemesine ve milletlerarası münâsebet ağının çeşitlenmesine paralel olarak Kur'ân-ı Kerim'e duyulan ilginin sınırları İslam dünyâsını aştı. Çeşitli sebeplerden dolayı İslam kültür ve düşüncesi ile tanışanlar da bu kültür ve düşüncenin kaynağı durumunda olan Kur'ân-ı Kerim'e ilgi duymaya başladılar. Özellikle Batılı ilim adamlarınca yapılan Kur'an araştırmalarının uzun bir geçmişi vardır. İlk Kur'an araştırmalarına düşmanca bir tavır takınıldığını, meselâ Kur'an-ı Kerim'in Arapça metninin 1530 yılında Venedik'te neşredildiğini ve hemen sonra yakıldığını, 1542 yılında ise Kur'ân'ı Lâtinceye tercüme etmeye çalışan iki ilim adamından birinin hapsedildiğini ve tercümenin basımının Papa'nın emriyle yasaklandığını biliyoruz. Bu tutum giderek yumuşamış ve Avrupa'nın çeşitli merkezlerinde Kur'an tercümeleri yayınlanmaya başlanmıştır. İlk tercümeler arasında **George Sale**'nin 1734 yılında Londra'da yayımladığı tercümenin önemli bir yeri vardır. (daha geniş bilgi için bkz: **M. Watt**, *The Study of Islam by Orientalists*, *Islamochristiana*, 14, 1988) İlk Kur'an tercümelerinden bir başkası da Alman ilim adamı **Gustav Fluegel** tarafından 1834 yılında neşredilmiştir. (Batılıların İslam araştırmaları ile ilgili bir değerlendirme için bkz: **J. Waardenburg**, *Social Sciences, Human Sciences and Islamic Studies*, *Islam and Christian-Muslim Relations*, Vol. I, No. I, 1990) Kur'an'la ilgili çalışmalar günümüze kadar uzanan bir silsile şeklinde devam etmiştir. **Bell**'in *Introduction to the Qur'an* (Kur'ân'a Giriş), **J. Wansbrough**'un *Qur'anic Studies* (Kur'an Araştırmaları) ve **A. Rippin**'in editörlüğünü üstlendiği *Approaches to the History of The Interpretation of the Qur'an* (Kur'an Tefsir Târihine Yaklaşımlar) adını taşıyan eserler son dönem araştırmalarına örnek olarak gösterilebilir.

Târih boyunca ilmî araştırmaların konusu olan Kur'ân-ı Kerim günü-

müzde de farklı din, dil, ırk ve kültüre mensup çağdaş ilim adamlarının tartışma gündemindedir. Çağımız münevverlerinin Kur'ân'a gösterdiği yakın ilginin en son delillerinden biri organizatörlüğünü **Dr. G.R. Hawting ve Dr. A.A.M. Şerif**'in yaptığı 21-22 Mart 1990 tarihleri arasında Londra Üniversitesi'ne bağlı *School of Oriental and African Studies*'te düzenlenen **Milletlerarası Kur'an Sempozyumu**'dur.

Sempozyumla ilgili bilgilere geçmeden önce özellikle Orta Doğu, Uzak Doğu, Güney Asya ve Afrika ülkelerinin din, dil, san'at, kültür ve politikalarının akademik düzeyde araştırılması alanında dünyâ ilim çevrelerinde haklı bir üne sâhip olan ve sempozyuma ev sâhipliği yapan *School of Oriental and Africcan Studies* (SOAS)'ı kısaca okurlarımıza tanıtmak istiyorum. Adı geçen okul 1916 yılında *School of Oriental Studies* (Doğu Araştırmaları Okulu) adı altında kuruldu. 1938 yılında Afrika ile ilgili bölümün ilâve edilmesiyle bugünkü adını aldı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Asya ve Afrika ülkeleriyle ilgili birçok konu öğretim programına alındı. Türkiye de dâhil olmak üzere japonya ve zengin Arap ülkeleri kendi kültür değerlerini araştıran bölümlere önemli miktarda maddî yardım sağlamaktadır. Fakülte kütüphânesinde **yediyüzbin** ciltten fazla kitap, dergi ve benzeri türden kaynak bulunuyor. Yaklaşık yüzseksen öğretim elemanının görev yaptığı okulda seksen ayrı ülkeden farklı din, dil, ırk ve kültüre sâhip bir öğrenci mozayigine rastlamak mümkün. İslam kültür ve medeniyetinin târihî, siyâsî, ictimâî, felsefî, kültürel ve ekonomik boyutları hakkında yüksek lisans ve doktora seviyesinde araştırmalar devam ediyor. Bütün öğretim yılı boyunca bu ve benzeri konularda düzenli aralıklarla seminerler ve konuşmalar düzenleniyor.

Bu kısa tanıtımdan sonra **"The Quar'an: 14 Centuries, Problems and Prospects"** (14 Asır Boyunca Kur'an: Problemler ve Mülâhazalar) başlığını taşıyan sempozyuma dönelim. Almanya, Kanada, Amerika, İsrail, Avustralya, Güney Afrika ve İngiltere'nin çeşitli üniversitelerinden oryantalist ve müslüman ilim adamlarının katıldığı sempozyumda 19 tebliğ sunuldu ve tartışıldı. İki gün devam eden toplantının ilk gününde üç oturum yapıldı. Başkanlığını Tübingen Üniversitesi'nden Prof. **J. van Ess**'in yaptığı birinci oturum **"Language, Style and Imagery of the Qur'an"** (Kur'ân'ın Dil, Üslup ve Tasviri) adını taşıyordu. Birinci oturumun ilk tebliği **"Hermeneutic Implications of what the Qur'an says about itself"**

(Kur'an'ın kendi hakkında söylediklerinin tefsirî sonuçları) Michigan Üniversitesi'nden **Prof. A.T. Welch** tarafından sunuldu. Prof. Welch tebliğine; Kur'an'ın kendi kendisine sık sık ve değişik şekillere atıflarda bulunduğunu ve Kur'an'ın bu özelliğinin çok etkileyici olduğunu, belirterek başladı. Kur'an'ın bir şiir kitabı olmadığını belirten âyetlerden örnekler okuyan Welch, şiir dili açısından da çok etkili bir üslûba sâhip olduğunu ifade ettiği Kur'an'ın Hz. Muhammed'in hayâtı ve İslam toplumunun başlangıç dönemine âit temel kaynak olarak kabul edilmesi gerektiğini savundu. Konuşmasının ilerleyen bölümlerinde Kur'an'ın çağdaş yorumlarıyla ilgili güçlüklerle temas eden Welch, ananevî tefsir metodu ile çağdaş edebî-târihî tenkit yaklaşımları arasındaki metodoloji farklarını gündeme getirdi. Welch ayrıca Kur'an'ın Hicret'in onbeşinci asrında İslam ümmetinin fikrî ve pratik hayâtında belirleyici derecede önemli bir rol oynayabilmesi ve canlı bir mesaj olarak varlığını sürdürebilmesi için her neslin tefsir faaliyetini yeni bir anlayışla üstlenmesi ve Kur'an tefsirini çok ehemmiyetli bir görev olarak kabul etmesi mecbûriyetine işâret etti. Birinci oturumun ikinci tebliğini Avustralya Millî Üniversitesi'nden **Prof. A. Johns** sundu. "*The Qur'an: Naturalistic or formulaic language?*" (Kur'an: Naturalistik veya tertibî dil?) adını taşıyan tebliğinde Prof. Johns, Yûsuf sûresinde yer alan ferdî ve grup üslûbundaki konuşma ve hitapların edebî özelliklerinden bahsetti ve Kur'an'ın dil bakımından zenginlik ve etkililiğine işâret etti. Birinci oturumun son tebliğini SOAS'ta Arap Dili ve Edebiyatı dersleri okutan **Dr. M.A. Halîm** sundu. Dr. Halîm'in tebliği "*Context and internal relationships: Keys to Qur'anic exegegis*" (Siyak-sibak ve Kur'an âyetleri arasında iç münâsebetler: Kur'an tefsirinin anahtarları) başlığını taşıyordu. Tebliğine **Rahman** sûresinin ilk âyetlerini Arapça okuyarak başlayan Halîm, Kur'an'ın İngilizce tercümelerinin dil ve mânâ bakımından yetersizliğini misallerle anlattıktan sonra Kur'an'ın iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için iki önemli unsura işâret etti. Bu iki unsurdan biri âyetlerin nüzûlünün gerisinde yatan nedenleri, yâni klasik literatürde *nüzul sebepleri* olarak adlandırılan olayların tesbit edilmesi ve sonraki gelişmelerin bilinmesi, bir diğeri ise Kur'an'ın kendi içindeki bütünlüğün kavranmasıdır. Bir başka ifade ile "**Kur'an'ın bâzı bölümleri diğer bâzı bölümlerini açıklar**" ifâdesinin yansıttığı âyet ve sûreler arasındaki iç münâsebet ve bütünlüğün bilinmesi gereğidir. Dr. Halîm, âyetlerin

nüzûlüne sebep olan sosyal, kültürel, dînî veyâ siyâsî soru ve olaylar bilinmeden, yâni bir âyet veyâ sûrenin nâzil olduğu ortamı tanımadan ve o dönemin özelliklerini bilmeden Kur'ân'ın gerçek mânâda anlaşılamayacağını belirtti. Buna ilâveten Kur'ân'ın muhtevâ bakımından bir bütünlüğe sâhip olduğunu ve âyetlerin tek tek ele alınması yerine Kur'ân'ın genel bütünü içinde ele alınması ve bu bütünün bir parçası olarak anlaşılarak yorumlanması gerektiğini savundu. Halîm, Kur'ân'ın genel muhtevâ bütünlüğü ve mesajı dikkate alınmadan herhangi bir âyetin tek başına ele alınıp bu bütünlükten bağımsız olarak anlaşılmaya çalışılmasının Kur'ân'ı anlama ve yorumlama açısından verimli olmayacağını iddiâ etti. Yukarıdaki unsurları metodolojik birer ilke olarak kabul eden konuşmacı *Rahman* sûresini bu yaklaşımla yorumlamaya çalıştı ve bu arada da *Wellhausen*, *Bell* ve *Wansbrough* gibi oryantalistlerin konuyla ilgili görüşlerini tenkit etti.

Başkanlığını SOAS'tan **Dr. G. Hawting**'in yaptığı "Comparative Themes" (Karşılaştırmalı Konular) adı verilen ikinci oturum **Prof. J.E. Wansbrough**'un "*The Qur'an as Scripture*" (Mukaddes kitap olarak Kur'an) başlağını taşıyan tebliği ile başladı. Sempozyumun en ilgi çeken tebliğlerinden birini Florida Üniversitesi'nden **Prof. Azim Nanji** sundu. "*Literary Approaches to the Qur'an: Asosibilities and limitations*" (Kur'ân'a edebî yaklaşımlar: İhtimal (imkan)lar ve sınırlamalar) başlağını taşıyan tebliğinde edebî tenkit veyâ filolojik tahlil metodunun yirminci yüzyılda gelişmeye başladığını ve târihî vetire içinde bu yaklaşımın İncil ile ilgili ilmî çalışmalara yansdığını anlatan Prof. Nanji, son yıllarda târihî ve edebî tenkit metodu olarak bilinen bu yaklaşıma karşı itirazlar yöneltildiğini ve *post-modernist* tenkit teorisi başlağı altında müphem ve çoğunlukla da çelişkili faraziyeler üretildiğini belirtti. Nanji, Batılı ilim adamlarının aynı yaklaşımla Kur'ân'ı inceleme eğiliminde olduklarını ve bunun nedeninin de Batılı ilim adamlarının metodolojik anlayışlarından kaynaklandığına dikkat çekerek, oryantalistlerin özellikle *T. Nöldeke*'den sonra târihî ve kronolojik konulara yöneldiklerini ve bu metodu târihçilerin ilgi alanlarını aşan bir bir noktaya getirilmek sûretiyle İslam dîni ve Kur'an vahyinin başlangıcı hakkında faraziyeler üretme amacına hizmet edecek bir şekilde kullanılmaya başlandığına işâret etti. Nanji'ye göre oryantalistler filolojik temellere dayalı târihî yapılanma veyâ yeni-

den düzenleme şeklinde ifâde edilebilecek metodu kullanarak âyetlerin kronolojik sıralamasını yeniden yapmaya çalıştılar. Böyle yapmakla târihî ilgilerin bağlayıcılık ve sınırlamalarından kurtulmak istediler. **Bell**'in araştırması *Introduction to the Quar'an* bu konuda verilebilecek ilk örneklerden biridir. Daha yeni bir örnek ise **Wansbrough**'nun *Qur'anic Studies* adlı eseridir. Wansbrough bu eserinde edebî tahlil ile kurtuluş târihi (salvation history) arasında bir ilişki kurar ve İslamiyet'in, Judeo-Christian (Yahudi-Hristiyan) kurtuluş inancı ve târihî çerçevesinde ortaya çıkmış ayrılıkçı-mezhebî bir fırka olduğunu iddiâ eder. Nanji'ye göre bir takım çelişkilerine rağmen edebî tenkit metodunun bizi zorladığını itiraf etmek gerekir. Ona göre amaç ve sınırlılıkları göz önünde bulundurulmak şartıyla çeşitli edebî yaklaşım metodları Kur'an metninin anlaşılması konusunda daha îtinâlî davranmamıza yardımcı olabilir ve bizi Kur'an'a daha holistik bir şekilde bakmaya zorlayabilir. İkinci oturumun son konuşmacısı Calgary Üniversitesi'nden "*Interpreting the Bible through the Qur'an*" (Kur'an vâsıtası ile İncil'in yorumlanması) tebliğiyle **Prof. A. Rippin** idi. Rippin'e göre Müslümanlar İncil'i anlama konusunda genel olarak şöyle bir tutuma sâhiptir; eğer İncil metinlerinde yer alan ifâdelerde belirtilen konular Kur'an ile uygunluk içinde ise Müslümanlar bu ifâdeleri doğru olarak kabul etmekte, uyuşmayan konularda da Kur'an'ı tercih etmektedirler. İncil'in Müslümanlarca yorumlanması esnâsında üç temel alanda ortaya konulan kaynaklarda yer alan konuyla ilgili bilgilerin incelenmesi gerekir. Bu bilgilerin yer aldığı üç temel kaynak bizzat Kur'an'daki İncil ile uyuşan veyâ benzeşen ifâdeler, bu ifâdelerin açıklandığı tefsirler, kısas-ı enbiyâlar ve bu bilgilerin kullanıldığı polemik niteliği ağır basan eserlerdir. Rippin, günümüzdeki ilmî araştırma faaliyetlerinin henüz İncil'in Kur'an-ı Kerim'in bakış açısı ile yorumlanması konusuna fazla ilgi göstermediğini belirterek İncil'in kendi metinlerine dayalı olarak *Seyyid Ahmet Han* tarafından yorumlanmaya çalışıldığını hatırlattı. *The Mohomedan Commentary on the Holy Bible* (Mukaddes İncil'in Muhammedî Bir Tefsiri) adını taşıyan eserinde Seyyid Ahmet Han, Kur'an'ın ışığı altında okunduğu sürece İncil'in Müslümanların hayâtında olumlu bir rolü olması gerektiğini ve ancak bu yolla Yahudi ve Hristiyanların yaptığı tahrîfat ve hatâların düzeltilebileceğini iddiâ etmektedir. Rippin'e göre bu araştırma önyargı ve polemikten uzak olup

Yahudi-Hristiyan-Müslüman geleneği içinde vahyedilmiş kitap vâsıtasıyla bu dinlere mensup fertler arasında müşterek bir anlayış meydana getirmeyi amaçlamaktadır.

"*Conceptual and Thematic Tafsir*" (Mefhumî ve Mevzuî Tefsir) başlıklı birinci günün son oturumuna **Dr. Patricia Crone** başkanlık etti. İlk konuşmacı Tel Aviv Üniversitesi'nden **Prof. Uri Rubin**'in tebliği "*Problems concerning the Mathanî*" (Mesânî kavramıyla ilgili problemler) adını taşıyordu. Prof. Rubin Hicr sûresinin 87. âyetinde geçen *el-Mesânî* kavramının tefsir ve hadis kitaplarında ele alınış tarzlarını tartıştı. İkinci tebliği sunan Cape Town Üniversitesi'nden **Dr. A.I. Tayob**'un konusu "*An analytical survey of al-Tabarî's exegesis of the cultural symbolic construct of fitna*" (Fitnenin kültürel sembolik yapısı hakkında Taberî tefsîrinin tahlîlî bir tetkîki) idi. Araştırmacı tebliğinde Taberî'nin fitne kavramı hakkındaki fikir ve düşüncelerini çeşitli yönleriyle tartışarak bu kavramın Taberî için ne ifâde ettiğine ilişkin bir çerçeve çizdi. Birinci günün son tebliği olan "*Tafsir from Tabarî to Ibn Kathir: problems in the description of a genre illustrated with reference to the story of Abraham*" (Taberî'den İbn Kesîr'e tefsir: Hz. İbrahim'in kıssası çerçevesinde -oluşan bir tefsir- tarzı'nın tanımında karşılaşılan problemler) Manchester Üniversitesi öğretim üyesi **Dr. Norman Colder** tarafından sunuldu. Dr. Colder İbn Kesîr tefsirinin -en azından Hz. İbrahim kıssasına âit yorumlarda-benzer tarzdaki eserlerden önemli ölçüde ayrıldığını iddiâ etti.

Sempozyumun ikinci gününün ilk oturumu olan "*The Qur'an and Sectarian Approaches*" (Kur'an ve Mezheplerin Yaklaşımları) **Prof. Todd Lawson**'un "*Akhbarî Shi'î approaches to Tafsir*" (Ahbarî-Şiîlerin Tefsir yaklaşımları) tebliği ile başladı. Kur'an'ın Şiîliğin *Ahbarî* ekolüne mensup âlimlerce yapılan *Ahbarî* tefsirlerinin nihâî şeklini onyedinci yüzyılın sonları ile onsekizinci yüzyılın ilk dönemlerinde aldığını belirten Prof. Lawson, hem *Ahbarî*ler hem de muhalifleri *Usûlî*lerin asıl ilgi alanlarının sadece Kur'an yorumları olmayıp daha ziyâde İslam Hukûku ile ilgili konular olduğuna işâret etti. Daha sonra ise *Ahbarî* âlimlerin tefsirlerinden örnekler vererek bu ekolün tefsir anlayış ve metodunu anlattı. Lawson'u Oxford Üniversitesi'nden **Prof. Madelung**'un "*The Qur'anic basis of Shi'ism*" (Şiîliğin Kur'ân'daki temelleri) adını taşıyan tebliği tâkip etti. Prof. Madelung Şiîliğin ortaya çıkış ve gelişim sürecine kısaca de-

ğindikten sonra Batılı ilim adamlarının Şiîliğin Kur'ân'daki temelleri konusuna fazla ilgi duymadıklarına, halbuki Şiîlerin kendi iddiâlarını Kur'an ile desteklemeye çalıştıklarına işâret etti. Kur'ân'ın Hz. Muhammed'in vefâtını müteakip onun yerini kimin alması konusunda açık ve kesin ifâdeler ihtivâ etmediğini belirten Madelung, âile bağlarının korunması ve miras konusu ile diğer peygamberler ve âilelerine ait anlatımları Kur'ân'da bulmanın mümkün olduğunu ve dolayısıyla bu anlatımlardaki bilgilerden hareketle de Hz. Muhammed'in yerine kimin geçmesi gerektiğine ilişkin ipuçları bulunabileceğini iddiâ etti. Bu oturumun son tebliği Temple Üniversitesi'nden **Prof. M. Ayoub** (Eyüp) tarafından sunuldu. Her oturum sonundaki sorular bölümünde ilginç soru ve yorumlarıyla dikkatleri üzerine çeken ve gözleri kör bir ilim adamı olan Ayoub'un tebliğ konusu "*Mystery of the Qur'an and the approach of Sharastanî*" (Kur'ân'ın sırrı ve Şehristanî'nin yaklaşımı) başlığını taşıyordu.

"*The Qur'an and Other Aspects of Muslim Life*" (Kur'an ve Müslüman Hayatının Diğer Yönleri) adını taşıyan ikinci oturumun ilk tebliğini St. Andrew Üniversitesi'nden **Prof. John Burton** sundu: "*Law and exegesis: the penalty for adultery*" (Hukuk ve tefsir: İslam'da zinânın cezası) Zinâya uygulanan cezânın hangi süreçlerden geçerek İslam Hukûkuna yerleştiğini tartışan konuşmacı, Kur'ân'da zikredilmeyen *recm* (taşlama) cezasının târihî olarak İslam ile hiçbir ilgisi olmadığını iddiâ etti. İkinci tebliğ Wellcome Enstitüsü'nden gelen **Dr. R. Conrad** tarafından okundu: "*The Qur'an and its role in the formation of early Islamic medicine*" (Kur'an ve ilk dönem İslam tıbbının oluşumundaki rolü). Dr. Conrad İslamiyet'ten evvel bölgede hâkim olan tıp ya da tedâvi anlayışının hemen hemen sâdece sihir ve büyüden ibâret olduğunu belirtti ve İslâmiyet'in tıbbın gelişmesine yaptığı katkıları anlattı. Dr. Conrad'ı Chicago Üniversitesi'nden **Prof. Wadad al-Qadi**'nin, Kur'ân'ın nesir türü Arap edebiyâtı üzerindeki tesirlerini konu edinen "*The impact of the Qur'an on the Arab literature during the Umayyad period: the case of Abd al-Hamid's epistolography*" (Emevîler'in son dönemlerinde Kur'ân'ın Arap edebiyâtı üzerindeki tesiri: Abd el-Hamid'in epistolografisi-mektup türü yazılar- üzerine bir inceleme) başlıklı tebliği tâkip etti.

Sempozyumun ikinci günündeki son oturum "*The Qur'an and the Modern Developments*" (Kur'an ve Çağdaş Gelişmeler) adı altında yapıldı

ve ilk tebliği **Prof. İsmail Poonawala** sundu. Muhammed İzzet Darvaza'nın tefsir ilmine yaptığı katkılarını tartışıldığı tebliğin başlığı "*Darwaza's tafsir: a contribution towards Qur'anic hermeneutics*" (Darvaza'nın tefsiri: Kur'an tefsirine yapılan bir katkı) idi. Son oturumun ikinci tebliğcisi Michigan Üniversitesi'nden **Prof. Muntansir Mir** çağdaş müfessirleri tartıştı ve yirminci yüzyılda yapılan Kur'an yorumlarının geleneksel tefsir anlayışından ayrıldığını savundu. "*The surah as a unity: a 20th-century development in Qur'anic exegesis*" (Bir bütünlük olarak sûre: Tefsir alanında yirminci yüzyılda meydana gelen bir gelişme) başlığını taşıyan tebliğinde Mir, bu gelişmenin artık Kur'an araştırmalarının ve yorumlarının birer bütünlük olarak ortaya çıkmasıyla kendini gösterdiğini iddiâ etti. Sempozyumun son tebliği "*Use of the Bible in the Qur'anic exegesis with special reference to Dyrabadi (1892-1977) and Mawdudi (1906-1979)*" (Özellikle Dayrabadi ve Mevdûdî'nin tefsirlerinde İncil'in kullanılması) **Dr. A.R. Kidwai** tarafından sunuldu.

İki gün süren ve çok sayıda araştırmacının merak ve ilgiyle izledikleri milletlerarası Kur'an sempozyumunun kapanış konuşmasını yapan **Prof. J. van Ess**, oryantalist ve müslüman ilim adamlarının aynı toplantılarda bir araya gelerek tartışmalarının karşılıklı anlayışı kolaylaştıracağını, bilgi ve fikir alışverişine vesîle olacağını belirtti. Sempozyumda sunulan tebliğler *Routledge* tarafından *SOAS Middle East Center* serisi içinde kitap hâlinde konuya ilgi duyanların istifâdesine sunulacak. Ümit ederiz Türk ilim çevreleri de oldukça zengin muhtevâlî olan sempozyum tebliğlerini inceleme ve tartışma fırsatı bulurlar. Dünyânın çeşitli ülkelerinden gelen ilim adamları Kur'ân'ın değişik boyutlarını ilmî seviyede tartışırken Türkiye'den hiçbir ilim adamının en azından gözlemci olarak sempozyumda bulunmayışını üzüntüyle karşılamak gerek. Meslektaşları gibi Türk ilim adamlarına da gerekli imkanlar tanınmalı ve ilim adamlarımızın bilgi çağında dünyâ gündemini ve aktüalitesini tâkip etmeleri sağlanmalıdır. Gönül ister ki, bilgi çağında "**Âlemşümûl Hakîkatî**" araştıran modern insanın gayretlerini yansıtan bu tür konferans, sempozyum ve toplantılar ülkemizde de düzenlensin ve Türk münevverleri İslam düşünce ve kültürünün gelişmesine daha etkili katkıda bulunabilsin. İslam düşünce ve kültür değerleriyle ilgili konulardaki yayın, sempozyum, konferans ve toplantıların tâkip edilmesi konusunda tabîî olarak *İlâhiyat Fakültelerimi-*

ze ve Diyânet İşleri Başkanlığı'na önemli görevler düşmektedir. İlâhiyat Fakültelerindeki araştırmacıların burslarla desteklenip yurtdışı yüksek lisans ve doktora çalışmalarına katılma imkanları artırılarak yeni gelişmeler karşısında Türk münevverinin kendini yenilemesi ve dış dünyâya açılması sağlanmalıdır. Diyânet İşleri Başkanlığı ise bilgi ve kültürlerini genişletmeleri için yurt dışına gönderdiği görevlilerin sayısını artırmalı ve dünyâdaki çağdaş gelişmeleri tâkip edip değerlendirecek bir *Araştırma Grubu* oluşturarak Türk insanını bu gelişmelerden haberdar etmek sûretiyle başarılı faaliyetlerine bir yenisini daha eklemelidir.

TÜRKÇE ÖĞRETMENLERİ

Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nin 17 Eylül 1990 / 12321 sayısında Yabancı dille eğitim ve öğretim yapan orta öğretim kurumları hazırlık sınıflarında ders kitabı yerine okutulması kabul edilen

HAZIRLIK TÜRKÇE

Kemâl Y. AREN

Hayri BİLECİK

Aysel YÜKSEL

I. Hamur kağıda 4 renkli olarak basılmıştır.

- Konular yabancı dil programına uygun olarak işlenmiştir.
- Türkçe ve Dilbilgisi tek kitap halinde hazırlanmıştır.
- Metinlerin seçiminde ilkokul 5. ve ortaokul 1. sınıf seviyesi hassasiyetle korunmuştur.
- Dilimiz öğrenci için bir kurallar topluluğu olmaktan çıkarılıp canlı Türkçe içinde verilmeye çalışılmıştır.
- Arzu edildiği takdirde örnek kitap gönderilir.

İsteme Adresi: Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı
Peykhane Sok. No. 3 Çemberlitaş-İst. Tel: 516 23 56
Posta Çek. Hesabı: 337056

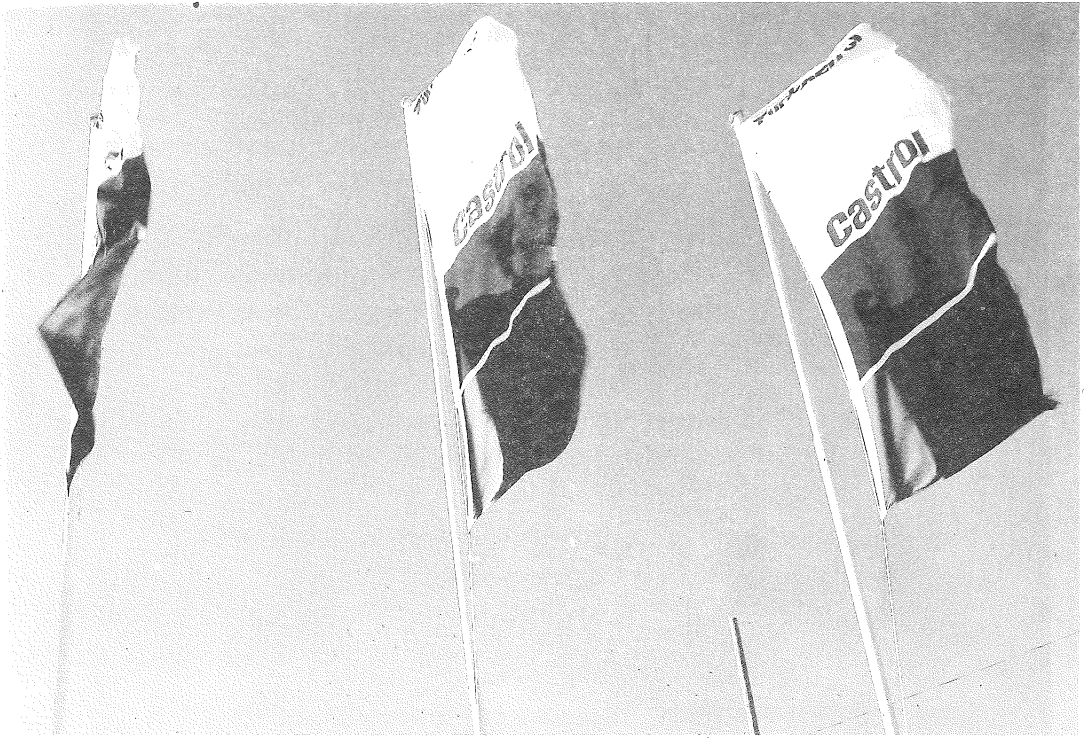
ALTIN ÇİNİ

ALTIN ÇİNİ

KÜTAHYA - TÜRKİYE

ALIKALEA ÇARŞISI KAT:1 NO:1-2

"Türk Petrolcülüğünün Yükselişi"

TÜRKPETROL VE MADENİ YAĞLAR T.A.Ş.

TURCAS PETROLCÜLÜK A.Ş.

MARMARA PETROL VE RAFİNERİ İŞLERİ A.Ş.

ALEVGAZ LİKİT PETROL GAZLARI SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

MARMARA TRANSPORT A.Ş.

TURTEL TURİSTİK TESİSLERİ A.Ş.

KIRLANGIÇ ZEYTİNYAĞ SANAYİ VE TİCARET A.Ş.

TURNA AĞAÇ SANAYİ A.Ş.

TÜDAS PETROL DATA ANALİZ SERVİSLERİ A.Ş.

Türkpetrol

*ve bağlı şirketler grubu
50 yılı aşkın bir süredir
Türk ekonomisine
katkıda bulunmanın
kivancını yaşıyor.*